

Silvija Migles - Jurica Gregurić

DOPRINOS KRŠĆANA IZGRADNJI POLITIČKE KULTURE

Doc. dr. sc. Silvija Migles

Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb

Mag. theol. Jurica Gregurić

Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb

UDK: 261.6:316.77[304.9+316.61+321.01+321.7+322+34
7] [177.7+179.6/.9KRITIKA] [260.3+261.7+262.7](I-15)(497.5)
(091) [0.000.282+0.000.17.036.2]

Pregledni rad

Primljeno: 6. svibnja 2017.

U članku se obrađuje i aktualizira pitanje izgradnje političke kulture kao i kršćanskoga doprinosa izgradnji demokracije. Primarno pitanje koje se ovdje obrađuje nije pitanje odnosa Crkve i politike već njegovo usmjerenje prema zauzetu angažmanu oko političkoga odgoja i političkoga djelovanja vjernika laika. Socijalni nauk Crkve u tom kontekstu predstavlja izvrstan doprinos razvoju političke kulture građana. Teološko-socijalna dimenzija crkvenoga govora o političkom životu predstavlja polazište za aktualizaciju pitanja političkoga dijaloga koji se promatra u odnosu prema društvenim komunikacijama i informiranju. Integralno razumijevanje načela supsidijarnosti pritom predstavlja središnje demokratsko pravilo koje, na jednoj strani, ukazuje na služiteljsko obilježje političke vlasti, a na drugoj strani na važnost širokoga političkoga sudjelovanja civilnoga društva u ostvarenju općega dobra. Sintezom iznesenih smjernica završno se naglašava važnost kršćanskoga bavljenja politikom.

Ključne riječi: socijalni nauk Crkve, društvena komunikacija, supsidijarnost, građanske inicijative, politička kultura, kršćansko služenje.

* * *

Uvod

Politički život i političke aktualnosti predmet su svakidašnjih razgovora i rasprava u hrvatskome društvu, bilo da su potaknute ne-

zadovoljstvom naspram aktualnih političkih događanja i političkih nesigurnosti bilo da su potaknute posljedicama korumpirana mentaliteta i korupcijske prakse koji utječu na razinu sveopćeg građanskog nezadovoljstva. Takva je situacija velikim dijelom posljedica nedostatka političke kulture u hrvatskome društvu. Dva su vida sudjelovanja u političkom životu preko kojih se politička (ne)kultura u Hrvatskoj posebice razvija: preko sredstava društvene komunikacije i građanskih inicijativa. Stoga se i razina političke kulture može promatrati kako iz pozicije sredstava komunikacije tako i djelovanja građanskih inicijativa. Važno je pritom razmotriti glavne čimbenike oblikovanja aktualnog stanja kao i temeljne smjernice i kriterije za oblikovanje takvih djelovanja koja će biti usmjerena poboljšanju stanja političke kulture u Hrvatskoj.

Kako je pitanje političkog zauzimanja i izgradnje političke kulture istovremeno i pitanje kršćanskoga služenja, opravdano je političku kulturu promatrati iz kršćanske perspektive prije svega pod vidom djelovanja vjernika laika i njihova doprinosa razvoju općega dobra. Vjernici laici pritom su dužni nastojati oko usvajanja svih onih smjernica i usmjerenja koji će nadahnjivati i oblikovati njihova politička djelovanja. Temeljna su, dakako, polazišna učenja Katoličke Crkve o političkom životu, ali i važnost razlučivanja i poznavanja aktualnih prilika. Teološka socijalna misao pritom ima važnu zadaću osvjetljavanja temeljnih kriterija za djelovanje kao i upućivanja prema etičkim horizontima i kršćanskim vrednotama.

U prvome dijelu rada ukratko se predstavlja potencijalna biblijska poruka o političkom životu. Nju je nemoguće misliti izvan transcendentnog autoriteta nad političkom vlašću u Starome zavjetu, zadaće služenja povjerene od Isusa Krista u Novom zavjetu te doprinosa prvih kršćanskih zajednica društvenom životu uopće. Socijalni nauk Crkve koji se razvija iz svojih biblijskih korijena oblikuje socijalnu poruku i govor o političkom životu. Na tom su području posebno zanimljive teme o ljudskoj osobi kao temelju političkoga života, o političkoj vlasti kao pozitivnoj i nezamjenjivoj odrednici života u zajednici te o demokratskom sudjelovanju kao važnom zahtjevu suvremenih društvenih procesa. U drugom dijelu

rada približava se pitanje suvremenog komuniciranja i informiranja kako bi se s pozicije socijalnog nauka Crkve tragalo prije svega za čimbenicima njihova oblikovanja te eventualnim kriterijima autentična djelovanja. U trećem se poglavlju proučava jedno od temeljnih načela socijalnog nauka Crkve – načelo supsidijarnosti koje se ovdje promatra u odnosu na važnost koju ima za građanske inicijative kao poseban oblik političkoga djelovanja. I ovdje će se tragati za odgovarajućim usmjerenjima koja istovremeno ukazuju na važnost sudjelovanja kršćana u građanskim i socijalnim inicijativama. U posljednjem dijelu rada donosi se svojevrsna sinteza kriterija i smjernica za izgradnju kršćanskoga stila bavljenja politikom.

Kao svojevrsan podsjetnik, ovaj rad želi potaknuti zanimanje čitatelja za razmišljanje o političkoj kulturi te djelovanju kršćana u njoj. Iznesenim usmjerenjima nikako se ne pretendira sveobuhvatno zaokružiti širinu prostora kršćanskoga plodonosnog djelovanja, to im nije ni cilj. Cilj je buđenje interesa i ukazivanje na važnost i nezamjenjivost, ali i na bogatstvo mogućnosti bilo pojedinačnog bilo zajedničkog djelovanja u svrhu izgradnje političke kulture koja će biti jedan veliki korak unaprijed prema ostvarenju općega dobra, svakoga pojedinca i čitave ljudske zajednice.

1. Temeljna polazišta učenja Katoličke Crkve o političkom životu

Čovjek je društveno biće koje živi u zajedništvu s drugim ljudima, s njima komunicira i u odnosu s njima oblikuje svoj život. Upravo se zbog toga i politički život oblikuje interakcijom i suradnjom s drugim ljudima – što je univerzalni antički filozof Aristotel označio pojmom *zoon politikon*.¹ Suživot s drugim ljudima tjera čovjeka da oblikuje političku zajednicu u kojoj će se štititi ljudska osoba i promicati opće dobro. I da želi, čovjek od toga ne može pobjeći.

Međutim, u interakcijama i raspravama s građanima nerijetko u prvi plan dolaze neutemeljene prosudbe i jednostrano promatranje političkoga života od kojega se zazire. Time se, doduše, stječe dojam

¹ Usp. Zvonko POSAVEC, Značenje Aristotelove politike, u: ARISTOTEL, *Politika*, Globus – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1998., XXVI.

prisutnosti svojevrсна pluralizma mišljenja koji svakom pojedincu daje za pravo prosuđivati, ali bez cjelovitosti pristupa i argumentiranim znanjem. Takvi trendovi uvelike su pospješeni jednostranim medijskim informiranjem o političkim zbivanjima, a za konkretizaciju imaju pogrešan odnos prema vlasti, nedostatak aktivne zauzetosti i građanskih inicijativa te, općenito, pomanjkanje političke kulture.

Ukoliko se ocrtana situacija promatra iz kršćanske perspektive, može se steći još i gori dojam. Iako su Crkva i država „svaka na svoje osebujnom području, jedna o drugoj neovisne su i autonomne“², pravo je i dužnost građana – vjernika „služiti se svojim slobodnim pravom glasa radi promicanja zajedničkog dobra“³ i djelovati u svijetu na poboljšanju uvjeta političkoga života. Takvo djelovanje nailazi na određene probleme. Zbog toga i potreba da se na temelju svetopisamskih inspiracija i njihovih daljnjih produbljivanja u socijalnom nauku Crkve ukaže na temeljne postavke kršćanskoga vrednovanja političkoga života i sudjelovanja kršćana u njemu.

1.1. Transcendentalni autoritet nad svjetovnim vlastima

Odnos prema političkom autoritetu u starozavjetnim tekstovima može se promatrati u okviru institucije kralja.⁴ Izrael priznaje vrhovno Božje gospodstvo koje se u povijesti ostvaruje preko izabranih karizmatičnih ljudi. Jednog od tih ljudi, Samuela, narod će tražiti za kralja. Zanimljivo je pritom kraljevsko pomazanje koje simbolizira Božje izabranje i posvećenje. Očekuje se da taj kralj bude mudar, pravedan te plemenit (usp. Iz 32), pravi pastir izraelskog naroda (usp. Ez 34,23-24), mirotvorac (usp. Zah 9,9-10). Prototip je takvoga kralja David koji je i začetnik kraljevske, mesijanske dinastije, a „konačno utjelovljenje lika kralja“ ostvareno je u Isusu iz Nazareta.⁵

Misao o vlasti koja potječe od Boga prenosi se na Novi zavjet i na odnos prvih kršćanskih zajednica prema vlasti. Riječima sv.

2 DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes – Radost i nada. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 76, u: *Dokumenti*, KS, Zagreb, 2008. (dalje: *Gaudium et spes*).

3 *Gaudium et spes*, br. 75.

4 Usp. PAPINSKO VJEČE „IUSTITIA ET PAX“, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, KS, Zagreb, 2005., br. 377-378 (dalje: *Kompendij socijalnog nauka Crkve*).

5 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 378.

Pavla, „nema vlasti doli od Boga: koje postoje od Boga su postavljene“ (Rim 13,1). Drugi vatikanski koncil reći će da su „politička zajednica i javna vlast utemeljene u ljudskoj naravi te se zato odnose na poredak koji je Bog predodredio“.⁶ Zanimljivo je da je spomenuti pavlovski redak doživio različita tumačenja kojima nije jednostavno naći ni zajednički nazivnik.⁷ Razumijevajući ga u kontinuitetu starozavjetnog učenja o stvaranju čovjeka i instituciji kralja, vjernički je razumljivo kako bi naglasak trebalo staviti na Božje gospodstvo i autoritet nad svim svjetovnim vlastima. Time se ne želi reći da su vlasti zato što dolaze od Boga same po sebi savršene, niti se želi reći da postoje poput marionetskih lutaka kojima Bog upravlja. Vlasti su potrebne zato što „Bog nije htio samome sebi pridržati vršenje svih vlasti. On svakom stvorenju povjerava zadaće koje je ono sposobno izvršiti prema sposobnostima svoje naravi. U taj način upravljanja treba se ugledati u društvenom životu.“⁸

Ove napomene ukazuju i na biblijska ‘ishodišta’ supsidijarnosti kao osnove po kojoj bi trebala funkcionirati politička zajednica. Svaka, čak i najniža, instanca ima nešto originalno što može pružiti cjelini zajednice. To je i razlogom zašto više instance imaju zadaću biti podrška nižima. Zbog toga je moguće utvrditi važnost usmjerenja kako pojedinaca tako i zajednica prema supsidijarnosti kao savršenom obliku ljudskoga djelovanja. Ukoliko vlast na jednoj strani svoju zadaću obavlja sa sviješću da iznad nje postoji transcendentalni autoritet, odnosno da je postavljena od Boga koji je uvjet njezina istinskoga postojanja, i ukoliko na drugoj strani u odnosu na građane i opće dobro djeluje supsidijarno, utoliko vlast može jamčiti pravedan i uredan život zajednice.

1.1.1. Služiti ostvarenju dobra

Isusov odnos prema političkom životu, posebice njegov odnos prema vlastima, potvrđuje rečeno. Iako njegovo djelovanje nije bilo političko djelovanje niti je svojim učenicima predao političke

6 *Gaudium et spes*, br. 74.

7 Usp. Željko TANJIĆ, Dajte caru carevo, a Bogu Božje, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 4, 947-949.

8 *Katekizam Katoličke Crkve*, HBK, Zagreb, 1994., br. 1884 (dalje: *Katekizam Katoličke Crkve*).

ovlasti, iz Isusovih postupaka može se iščitati odnos prema politici. Štoviše, Isusova poruka ima i politički karakter i možda ju nije jednostavno prenijeti u današnje vrijeme, ali njezin je imperativ izričit: pravednost društvenih struktura temelji se na individualnom obraćenju koje iziskuje Isus.⁹ Navještaj Božjega kraljevstva koji je u središtu Isusove poruke „sam sadrži težnju za pravednijim društvom; ono mu pomaže otkriti neslućene dimenzije i nepoznate puteve: Kraljevstvo se ostvaruje u jednom pravednijem i bratskijem društvu, a to se ostvarenje okrunjuje obećanjem i nadom u potpuno zajedništvo svih ljudi s Bogom. Političko se ukorjenjuje u vječnom.“¹⁰ U tom smjeru ide i novozavjetni tekst koji govori o potrebi „da se caru dade carevo, a Bogu Božje“. Smješten je u svim trima sinoptičkim evanđeljima (usp. Mt 22,15-22; Mk 12,13-17; Lk 20,20-26), a tijekom povijesti iznjedrio je neka tumačenja odnosa Crkve i politike koja su u raspravama o odnosu Crkve i države i danas više ili manje prisutna.¹¹

Najviše se rasprava vodi oko tumačenja koje politiku razumije kao djelatnost neutralnu u odnosu na religijsko: Bog vlada nad duhovnim životom pojedinca i njegovo se kraljevstvo ne miješa s političkim djelovanjem i životom. Ovakvo je tumačenje temelj strogom odvajanju Crkve od države, a njegovo intenziviranje može se smjestiti u razdoblje reformacije, uz shvaćanje da je „kasno srednjovjekovlje sa svim svojim raspravama i problemima otvorilo vrata takvu shvaćanju odnosa Crkve i države“.¹² Upravo Lutherova vizija izgrađuje temelj za „razvoj laičke države koja je utemeljena na apsolutnoj podjeli između duhovnog i političkog svijeta i reda, s posljedicom da nutarnji moral ne znači ništa u političkom svijetu. Sve to utječe i na odnos između Crkve i države.“¹³ Tumačenje koje ide za razumijevanjem političkog reda kao Božjega dara, djela dobrote Božjega stvaranja, stavlja ove dvije stvarnosti u hijerarhijski poredak. Iako je politika mjesto vlastite misli i prakse, njezina legitimnost upravo dolazi od višega autoriteta, od Boga. Kako je već spomenuto, vlast

9 Usp. Gustavo GUTIÉRREZ, *Teologija oslobođenja*, KS, Zagreb, 1989., 253-264.

10 *Isto*, 264.

11 Usp. Željko TANJIĆ, *Dajte caru carevo, a Bogu Božje*, 942-947.

12 *Isto*, 943.

13 *Isto*, 944-945.

doista dolazi od Boga (usp. Rim 13,1), ali važno je pritom naglasiti da se kršćanstvo kao čuvar transcendentalnoga nije naivno stopilo s nekom povijesnom vlašću već je zdrava odijeljenost Crkve od države oblikovala Crkvu kao zajednicu s vlastitom hijerarhijom¹⁴ kako bi ostala vjerna svojem poslanju i kako se ne bi izgubila u državno-političkim interesima. Na kraju je moguće i tumačenje prema kojemu će se carsko i božansko, političko i religijsko, državno i crkveno promatrati bilo kao moguće suprotstavljene razine, bilo kao komplementarne razine koje surađuju. Država i Crkva odijeljene su u smislu podjele zadataka i načela djelovanja, ali se međusobno prožimlju u socijalnim, društvenim, ekonomskim i etičkim pitanjima.¹⁵ Ovakvo se tumačenje nalazi negdje između prethodno izrečenih jer obuhvaća odijeljenost Crkve i države na liniji prvoga tumačenja, ali ne radikalnoj jer obuhvaća i njihovo prožimanje u pitanjima u kojima zajednički mogu plodonosnije djelovati, što je na liniji drugoga tumačenja, ali opet, ne radikalnoj.

Ne može se reći da je bilo koje od ovih tumačenja pogrešno, čak ni zastarjelo, jer se i danas u političkom životu sukobljavaju ova- kva ili slična mišljenja, od onih koja se snažno bore za razdvajanje svjetovnog od sakralnoga (poput sekularizma¹⁶ i s njim povezanih pokreta kao što je Pokret za sekularnu Hrvatsku) do onih koji zagovaraju suprotne stavove, odnosno neku vrstu teokracije, poput totalitarizma. Ipak, iz biblijskih se tekstova jasno razabire poruka koja ne pobija vlasti svojega doba, osim onih tlačiteljskih i despotskih. Isus zahtijeva plaćanje poreza, davanje caru onoga što mu pripada, ali uz zahtjev davanja Bogu onoga što Bogu pripada,¹⁷ što je ujedno i poziv na odgovoran politički život i pridonošenje životu u zajednici nasuprot neplaćanju poreza pod krinkom štovanja Boga, a ne cara, te tako nanošenja štete političkoj zajednici i općemu dobru.

14 Usp. *Isto*, 946.

15 Usp. *Isto*, 947.

16 Sekularizam je fenomen različit od sekularizacije. Može se reći kako je on ekstreman oblik odvajanja profanog od sakralnog do te mjere da je „prisutno, na praktičnoj i teoretskoj razini, izričito nijekanje posljednje ovisnosti čovjekove o Bogu“, usp. Bernhard HÄRING, *Kristov zakon*, II, KS, Zagreb, 1980., 138.

17 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 379.

„Bog nije pristran, nego – u svakom je narodu njemu mio onaj koji ga se boji i čini pravdu“ (Dj 10,34-35). Bog nema miljenike, on nije politički Bog u smislu da bi se jedino određenim oblicima pogodovanja kod njega moglo zadobiti spasenje. Naprotiv, od samog stvaranja Bog pokazuje kako Njegovo djelo obuhvaća čitav svijet, ono je univerzalno (usp. Post 1,26). Isusovo djelovanje je iskaz božanskoga plana univerzalnosti spasenja koje po Crkvi obuhvaća čitav ljudski rod (usp. Dj 17,26). Crkva potvrđuje važnost jedinstva ljudske obitelji¹⁸ kao i važnost ujedinjenja naroda „ne samo zbog oblika organizacije, političkih zbivanja, gospodarskih planova ili u ime apstraktnoga i ideološkog internacionalizma“¹⁹ već zbog svijesti da smo svi „živi članovi svjetske zajednice“.²⁰ Zato u političkom djelovanju treba težiti općem dobru u punom smislu riječi.

Uz spomenuti govor o vlastima i nužnom doprinosu funkcioniranju zajednice, Isus daje usmjerenje društvenom, zatim i političkom djelovanju dok tumači kako najveći treba biti kao najmanji, „predstojnik kao poslužitelj“ (Lk 22,26). Služenje onih koji su na vlasti zapravo je pravi oblik političkoga djelovanja: „Tko želi biti velik među vama, neka bude vaš poslužnik! A tko želi biti prvi među vama, neka bude vaš sluga“ (Mt 20,26-27). Jednako tako misli se i na ponizno služenje svih koji sudjeluju u političkom životu s ciljem razvoja općega dobra. Vjernicima je model služenja sam Isus koji svojim životom pokazuje kako je i on tu „kao poslužnik“ (Lk 22,27).

1.1.2. Kršćani doprinose izgradnji društvenoga života

Prve kršćanske zajednice također su postojale u određenom političkom kontekstu u odnosu na koji su crkveni autoriteti iznosili praktične smjernice temeljeći ih na Isusovoj pouci o izvršavanju dužnosti, univerzalnosti i služiteljskom djelovanju. Kršćani imaju dužnost dati „svakomu što mu pripada: komu porez – porez, komu carina – carina, komu poštovanje – poštovanje, komu čast – čast“ (Rim 13,7). Pavao tako poprilično jasno usmjerava prema poštiva-

18 Usp. *Gaudium et spes*, br. 42.

19 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 432.

20 *Isto*.

nju vlasti, ali ne u svrhu puke poslušnosti i pasivne podložnosti već zbog savjesti (usp. Rim 13,5), kao odgovor na Božji poredak te zauzimanje za dobro „pred svim ljudima“ (Rim 12,17). Također, Pavao predlaže i molitvu za vladare (usp. 1 Tim 2,1-2) i time dodatno naglašava važnost vlasti u političkom životu, ali i ovisnost vladara o Bogu koji bez molitve i Božje pomoći ne bi mogli biti onakvi kakve ih Bog želi.²¹

Širenjem kršćanstva pokazalo se sve težim zadržati zdrav odnos između kršćanske zajednice i vlasti. Tako je taj odnos sve više postajao pun „dramatičnosti, sukobljavanja i progona“.²² Sve je težim postajalo usklađivanje odnosa poslušnosti Bogu i caru te se javljaju problemi radikaliziranja prevlasti države i politike nad Crkvom (cezaropapizam) kako bi se Crkva iskoristila za ujedinjenje građana i političku kontrolu nad istima ili pak problemi prevlasti vjere i Crkve nad državom (teokracija) što je opet prijetilo iskrivljavanjem, ako ne i uništenjem prvotne zadaće Crkve – naviještanja evanđelja. Ipak, u takvim je problemima kršćanstvo uspjelo bolje oblikovati svoj nauk o odnosu kršćanske zajednice i političke vlasti te sudjelovanja kršćana u političkome životu,²³ čemu je poseban doprinos dala i biblijska poruka koja u političkoj vlasti vidi sastavni dio božanskoga poretka, utisnutoga u ljudsku svijest i ostvarenog u životu ljudske zajednice.

1.2. Osoba je temelj i svrha političkog života

Po svojemu socijalnom učenju Katolička Crkva nastavila je razvijati misao o sudjelovanju kršćana u političkome životu. Polazišna je točka da politička zajednica postoji radi općega dobra, a politička je vlast ona koja ima zadaću sve građanske snage usmjeravati prema općemu dobru.²⁴ U socijalnom se nauku Crkve opće dobro definira kao skup „svih onih uvjeta društvenoga života koji ljudima omogućuju punije i nesmetanije usavršavanje njihove osobnosti“²⁵ i

21 Usp. *Isto*, br. 380-382.

22 Anto MIŠIĆ, Ranokršćanski odnos vjere i politike – Crkve i države, u: *Obnovljeni život*, 59 (2004.) 4, 466.

23 Usp. *Isto*, 452-467.

24 Usp. *Gaudium et spes*, br. 74.

25 Usp. IVAN XXIII., *Pacem in terris – Mir na Zemlji. Enciklika o miru svih naroda* (11. IV. 1963.), br. 58, u: Marijan Valković (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog*

kao takvo postaje ciljem političkoga djelovanja kršćana jer odgovornost za postizanje općega dobra pripada i građanima – vjernicima.²⁶

U samu bit općega dobra spada cjelovit razvoj ljudske osobe, njezine osobnosti i jednog humanog života u ljudskoj zajednici. Misli se na ljudsku osobu koja je po svojem određanju društveno biće, otvorena prema transcenciji i drugima, što znači da se o općemu dobru može govoriti tek onda ukoliko se misli na „dobro svih ljudi i cijeloga čovjeka“.²⁷ Osoba je politički subjekt i samo se u zajednici – čiji je cilj puniji rast svakog člana zajednice pozvanog na suradnju za opće dobro²⁸ – ostvaruje i razvija. Zajednica nije samo neki skup bezlična mnoštva; ona je zajedništvo osoba koja svaka za sebe, ali u suradnji s ostalim članovima oblikuje vlastiti doprinos zajedničkom životu i javnim poslovima. Čovjek pojedinac ima sposobnost i zadaću kritički promišljati o stanju zajednice kako bi se pojedinačni interesi i dobra preispitali i upotpunjavali različitim interesima i dobrima svih pojedinaca u zajednici. Sposobnost oblikovanja vlastitih mišljenja i stavova o političkom životu kao i kritičkog odnosa prema životu u zajednici i mjestu koje u njoj pripada i drugim pojedincima pritom na jednak način ukazuju kako na pravo na istinski rast i razvoj tako i na dužnost pridonosa općemu dobru.²⁹

Čini se da se u svakodnevnom govoru naglasak jednostrano proteže na govor o ljudskim pravima, što samo po sebi nije loše, dok se dužnosti stavljaju u drugi plan, što je loše jer dužnosti s pravima stoje kao dva potporna stupa bez kojih se zajednica vrlo brzo urušava. Razvijajući načelo ljudskih prava, socijalni nauk Crkve to ne čini nauštrb dužnosti već, dapače, pokazuje da je tema ljudskih prava nerazdvojno povezana s temom dužnosti.³⁰ Možda i najbolje usmjerenje ovoj tematici daje enciklika *Pacem in terris* dok govori: „One, dakle, koji ili zaboravljaju posvema ili premalo ističu svoje

---

nauka (dalje: *Pacem in terris*).

26 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 164-170.

27 *Isto*, br. 165.

28 Usp. *Gaudium et spes*, br. 76.

29 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 384-385.

30 Usp. *Isto*, br. 156.

dužnosti, dok sebi svojataju prava, valja nekako usporediti s onima koji jednom rukom grade kuću, a drugom ju ruše.³¹

Politička će zajednica funkcionirati tek utoliko ukoliko će svi politički subjekti i institucije uzajamno poštivati i ljudska prava i ljudske dužnosti kao glavne moralne i pravne zahtjeve u izgradnji zajednice. Dok država ima zadaću usmjeravati djelovanje prema ostvarenju općega dobra istovremeno štiteći i promičući područje ljudskih prava, pojedinci imaju zadaću oraspoložiti svoju volju i osjećaj odgovornosti za ostvarenje *građanskoga prijateljstva i bratstva*, ozračja koje omogućava da se osobno ostvarenje ne odvaja od potreba drugoga.³² Načelo građanskoga prijateljstva u evanđeoskoj perspektivi dopunjava politički suživot kršćanskom ljubavlju (usp. Mt 22,34-40) koja, u odnosu na politički život, najveću važnost pripisuje istinskome zajedništvu osoba: „Cilj koji si vjernici trebaju odrediti jest ostvarenje odnosa zajedništva među osobama.“³³

1.2.1. Politička vlast u službi općega dobra

Kako bi politički život funkcionirao te kako bi se ostvarili uvjeti potrebni za rast i razvoj pojedinaca i zajednice, nužna je vlast koja će upravljati suživotom u zajednici. Socijalno učenje Crkve potvrđuje nužnost političke vlasti zbog zadaća koje samo ona može obaviti te promiče model vlasti koji se zasniva na društvenoj naravi čovjeka: „Svakoj ljudskoj zajednici potrebna je vlast, kojom se ona upravlja. Ta vlast nalazi svoj temelj u ljudskoj naravi. Ona je nužna za jedinstvo građanske zajednice. Zadaća joj je, koliko je moguće, osigurati opće dobro društva.“³⁴

Politička se vlast u društvenom životu može i mora ostvarivati jedino u istini, pravdi, slobodi i solidarnosti.³⁵ Vlast ima zadaću služenja u ljubavi, ali pravednoj i istinitoj ljubavi. Ona jamči pravedan i uredan život zajednice tako što ga disciplinira i usmjerava prema ostvarenju općega dobra, uz poštivanje neovisnosti individualnih i

31 *Pacem in terris*, br. 30.

32 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 388-390.

33 *Isto*, br. 392.

34 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1898.

35 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 383.

društvenih subjekata. Kod kažnjivih ponašanja ima dvostruku zadaću: suzbijati i popravljati takva ponašanja s ciljem očuvanja općega dobra, ali i popravljanja i rehabilitacije pojedinaca.³⁶ Takvoj su vlasti, koja djeluje u granicama moralnoga reda i u cilju općega dobra te uvijek u potrazi za istinom, građani obvezni na poslušnost zato što ukoliko poštuje ove granice, vlast donosi pravedne zakone u skladu s dostojanstvom ljudske osobe i ispravnim razumom, koji su svakom članu zajednice nešto prirodno što obogaćuje, a ne donosi nelagodu prouzročenu osjećajem smanjene slobode.³⁷

1.2.2. Demokracija i suvremeno društvo

Postavlja se važno pitanje: postoji li danas takav politički sustav koji u potpunosti služi općemu dobru, razvoju pojedinca i zajednice te pridonosi oblikovanju političke zajednice s odgovornom vlašću i obogaćenim pojedincima? Sustav demokracije nameće se kao najbolji od svih doumljenih sustava koji bi mogao zadovoljiti prije iznesene kriterije. Crkva priznaje demokraciju „ukoliko omogućava široko sudjelovanje građana u političkim odlukama te jamči podanicima mogućnost da biraju i nadziru vlastite vladare“.³⁸ Kao što traži odgovornost političke zajednice pred narodom, sustav demokracije jednako traži i odgovornost građana, prvenstveno u širem političkom smislu, da ulože dostatne napore u istinito informiranje te da promišljeno i po savjesti biraju predstavnike političke vlasti. Demokracija nije samo „rezultat formalnoga poštivanja pravila nego je plod uvjerenja prihvaćanja vrednota koje nadahnjuju demokratske procedure: dostojanstvo svake ljudske osobe, poštivanje čovjekovih prava, prihvaćanje ‘općega dobra’ kao cilja i kriterija što uređuje politički život“.³⁹

Iako je najprikladniji politički sustav, demokracija je daleko od savršenstva. To je posebno vidljivo na razini svakodnevne politike za koju će rijetko tko ustvrditi da se uspješno nadahnjuje na

36 Usp. *Isto*, br. 402.

37 Usp. *Isto*, br. 394-398.

38 IVAN PAVAO II., *Centesimus annus – Stota godina. Enciklika povodom stote obljetnice enciklike „Rerum novarum“* (1. V. 1991.), KS, Zagreb, 2001., br. 46 (dalje: *Centesimus annus*).

39 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 407.

spomenutim kriterijima. Jedan je od najvećih rizika u demokratski uređenim društvima upravo etički relativizam koji nerijetko predstavlja rizik napuštanja objektivnih i univerzalnih načela, a posljedice se očituju u totalitarizmima ili koruptivnim stanjima kojima se izdaju načela pravednosti i morala.⁴⁰ Crkva pred tim problemima ne zatvara oči već „priznaje da se čovjekov život ostvaruje u povijesti u različitim uvjetima i ne uvijek savršenima“.⁴¹ Crkva i u toj situaciji priznaje ljudsku slobodu. Kako bi demokracija zaživjela u svojoj punini, suvremenim je društvima potrebna ispravna moralna dimenzija demokracije. Ona se očituje bilo u brizi za opće dobro, koje se stavlja ispred pojedinačnih interesa vlasti i građana, bilo u solidarnosti među svim subjektima političkoga života. Moralnu dimenziju demokracije napose očituje „practiciranje vlasti u duhu služenja“,⁴² održavanje moralnih načela i socijalne pravednosti.⁴³

Jedno je od najvažnijih sredstava demokratskog sudjelovanja svakako i informacija⁴⁴ koja je posebice vezana uz sredstva društvene komunikacije. Svi će se složiti da ona trebaju biti u službi općega dobra i izgradnji ljudske zajednice bilo da je riječ o gospodarskom, političkom, kulturnom, odgojnom ili vjerskom sektoru.⁴⁵ Njihova će se zadaća očitovati u konstruktivnoj kritici postojećeg stanja s ciljem poboljšanja kvalitete političkog i javnog života te izgradnje pojedinaca, a ne u blijedom i površnom promatranju i izvještavanju nerijetko markiranim kritizerstvom i motivirano profitom i političkom kontrolom.⁴⁶ I ovdje je prijeko potrebna moralna dimenzija. Budući da je svrhovitost društvene komunikacije služenje općemu dobru, osoba i zajednica cilj su njihove uporabe s time da se dobro pojedinaca ne može odvajati od dobra zajednice kojoj se pripada.⁴⁷

40 Usp. *Isto*, br. 411.

41 *Centesimus annus*, br. 46.

42 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 410.

43 Usp. *Isto*, br. 411.

44 Usp. *Isto*, br. 414.

45 Usp. *Isto*, br. 415.

46 Usp. *Isto*, br. 416.

47 Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Etika u obavijesnim sredstvima*, Zagreb (4. VI. 2000.), Zagreb, 2000., br. 21-22 (dalje: *Etika u obavijesnim sredstvima*). Dostupno u: <http://snc.hbk.hr/nauk.html>.

2. Sredstva komunikacije i političko informiranje

Kao socijalno biće čovjek živi u zajedništvu s drugim ljudima i s njima komunicira, stoga „povijest čovjeka i čovječanstva je, zapravo, povijest komuniciranja“.⁴⁸ I za oblikovanje političkoga života ključan je proces komunikacije kojemu je jedno od glavnih težišta informacija. Posebno je bitan proces razmjene informacija koji se suvremenim telekomunikacijskim satelitima znatno olakšao i ubrzao, a samim time i učinio dostupnom sve veću količinu izmijenjenih informacija. Pomoću suvremenih medija lako se dolazi do informacija, brzo se šire spoznajni horizonti te se s lakoćom uspostavlja dijalog s osobama koje su blizu i daleko.⁴⁹ Čini se zapravo da komunikacija i protok informacija nikad nisu bili razvijeniji, što potvrđuju i sintagme masovni mediji i masovno komuniciranje. Ne samo da se cijeli svijet pretvorio, kako se običava reći, u globalno selo⁵⁰ nego se razvojem interneta dogodio i jedan veliki val bijega u virtualno komuniciranje čega je rezultat i tzv. virtualno društvo s mnoštvom virtualnih identiteta. U takvom svijetu pitanje informacija, poznavanja problema političke zajednice i demokratskoga sudjelovanja postaje odlučujućim.⁵¹ Kako su suvremeni komunikacijski procesi postali stvarnim pokretačima društva na svim razinama,⁵² tako i mediji nisu više samo sredstva prenošenja informacija već su živi komunikacijski prostor „u kojem svakodnevno sužive stotine milijuna ljudi širom svijeta“.⁵³ Njihovo je djelovanje znatno prošireno i zadobili su snagu usmjeravanja političkoga života na globalnoj razini.

2.1. Moralne postavke medijske komunikacije

Oblikovanje zajednice i uspostava istinskog suživota nisu mogući bez komunikacije, stoga „za čovjeka nije osnovno pitanje hoće

48 Jerko VALKOVIĆ, *Crkva i svijet medija*, Glas Koncila, Zagreb, 2013., 9.

49 Usp. *Crkva i mediji*, br. 2.

50 Usp. *Isto*.

51 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 414.

52 Usp. Jerko VALKOVIĆ, *Crkva i svijet medija*, 79-83.

53 *Isto*, 83.

li komunicirati, već se pozornost treba usmjeriti prema kvaliteti nje-gove komunikacije“.⁵⁴

Sredstva društvene komunikacije u suvremenim društvima imaju višestruke funkcije: pružaju zabavu, prenose znanje, informiraju građane i omogućuju sudjelovanje u političkom, društvenom, ekonomskom, kulturnom i vjerskom životu.⁵⁵ Glavni im je cilj biti u službi „izgradnje i podupiranja ljudske zajednice u različitim sektorima“.⁵⁶ Pozvana su služiti ljudskom dostojanstvu pomažući ljudima dobro živjeti i djelovati u društvu, promičući i ostvarujući ljudsku sreću.⁵⁷ Glavni su cilj sredstava društvene komunikacije osoba i ljudska zajednica, ali uvijek u odnosu na opće dobro. Prirodno je da cijela zajednica, pa tako i sredstva društvene komunikacije, donesu „čvrstu i postojanu odluku zauzimati se za opće dobro“.⁵⁸ Na prvome mjestu to je zadaća medijskih djelatnika i njihovih nadređenih jer se oni trebaju „staviti u službu stvarnih potreba i interesa, kako pojedinaca, tako i skupina na svim razinama“,⁵⁹ a na drugome mjestu to je ne manje važna zadaća svih onih koji se tim sredstvima i koriste.

Kako se upotreba medija ne bi odvijala nauštrb općeg dobra, izuzetno je bitna moralna dimenzija njihove upotrebe: „Načela društvene etike, poput solidarnosti, pravednosti, supsidijarnosti, jednakosti i odgovornosti u korištenju javnih izvora i u razvoju zadaća koje se temelje na povjerenju ljudi, trebaju se uvijek držati na pameti.“⁶⁰ Iako se sadržaji koji se obrađuju razlikuju među skupinama i pojedincima,⁶¹ načini obrade tih sadržaja i korištenja njima moraju biti podložni etičkome vrednovanju.⁶² Moralna se dimenzija ne može ograničiti samo na definiranje određenih pravila već je po-

54 *Isto*, 9.

55 *Usp. Crkva i mediji*, br. 9.

56 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 415.

57 *Usp. Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 6.

58 IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis – Socijalna skrb. Enciklika o dvadesetoj obljetnici enciklike „Populorum progressio“* (30. XII. 1987.), br. 38, u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka* (dalje: *Sollicitudo rei socialis*).

59 *Crkva i mediji*, br. 23.

60 *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 20.

61 *Usp. Isto*, br. 4.

62 *Inter mirifica*, br. 4.

trebno u „širem promišljanju djelovati na humaniziranju cjelokupnih procesa i struktura medijskog sustava koji bi, ako se zanemari njihovo značenje, mogli prouzročiti negativne posljedice na osobnome i društvenom području“.⁶³

Temeljno je da društveno komuniciranje uvijek bude „u skladu s istinom, jer istina je bitna za osobnu slobodu i za pravo međusobno zajedništvo“,⁶⁴ dok će prava sloboda uvijek biti u službi istine. To znači da sredstva društvene komunikacije imaju zadaću jasno i istinito, bez iskrivljavanja i prešućivanja, iznositi informacije te ne mogu podilaziti političkim ili ekonomskim interesima.⁶⁵ Informacije nisu neka roba za prodaju već su temelj za razvitak komunikacije, a time i suživota u zajednici, pa se tako prema njima treba i odnositi. Pred izazovom medija u aktualnoj situaciji, u kojoj se čini kako napretku tehnologije nema kraja, potrebno je upozoriti na to kako sve što je tehnički moguće, nije uvijek i etički prihvatljivo.⁶⁶

2.1.1. Dalekosežnost utjecaja na zajednicu

Sredstva društvene komunikacije imaju velik utjecaj na društveni i politički život. Preko njih ljudi dolaze u dodir s drugim ljudima, upoznaju nove načine razmišljanja te oblikuju i preoblikuju vlastite stavove. Time informacije koje se prenose imaju moć utjecati na promjenu čitavog života, kako pojedinaca tako i zajednice.⁶⁷ Obilne su dobrobiti masovne razmjene informacija, ali se, nažalost, na istim linijama javljaju se i mnogobrojne zloupotrebe. Naime, sredstva društvene komunikacije „se mogu koristiti za blokiranje zajednice i uništavanje cjelokupnog dobra osoba, odvrćući ih, potiskujući ih na rub i izolirajući ih ili privlačeći ih u zajednice koje su negativne ili usmjerene na lažne i razorne vrijednosti“.⁶⁸

Navedeno je posebno zanimljivo promatrati u svjetlu dobrobiti političke zajednice. Na jednoj strani komunikacijska sredstva

63 *Crkva i mediji*, br. 23.

64 *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 20.

65 *Usp. Crkva i mediji*, br. 23.

66 *Usp. Jerko VALKOVIĆ, Crkva i svijet medija*, 101.

67 *Usp. Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 20.

68 *Isto*, br. 13.

moгу olakšati sudjelovanje građana u političkom životu pružajući informacije o bitnim pitanjima i događajima te tako uspostavljati lakšu i zdraviju komunikaciju između građana i vlasti. Jednako tako, ako vlasti ne obavljaju svoju zadaću odgovorno i moralno, sredstva društvene komunikacije mogu upućivati na nesposobnost, korupciju i zloupotrebe povjerenja, ako postoje, te tako pomagati pročišćavanju i izgradnji političke kulture.⁶⁹ Na drugoj strani gotovo smo svakodnevno svjedoci kako se ta sredstva politički zloupotrebljavaju za obmanu i propagiranje tiranskoga poretka te iskrivljavanje istine o političkim protivnicima. Ujedno se njima prečesto služi u svrhu manipulacije javnim mnijenjem umjesto da se koriste za promicanje svjesna i odgovorna sudjelovanja u političkom životu.⁷⁰ Tako se njima postiže suprotan učinak: umjesto da izgrađuju zajednicu, ona je, uzrokujući napetosti i sumnje, ruše. Najopasniji oblik zloupotrebe sredstava društvene komunikacije danas se možda nalazi u propagiranju etičkog relativizma i utilitarizma te suvremene kulture smrti, posebice u pitanjima ljudskoga života i njegove zaštite od trenutka začeca do prirodne smrti.⁷¹ Ovakvom je razvoju događaja uvelike pridonijela komercijalizacija medija „jer mediji u međusobnoj konkurenciji i borbi za publiku sve manje biraju sredstva. Na taj način oni sve više podilaze ljudskim predrasudama i strastima, informacije su sve površnije, a dominiraju negativne senzacije uz širenje moralno sve upitnije zabave.“⁷²

Zasigurno je potrebno da sredstva društvene komunikacije ostanu „forum za izmjenu ideja i informacija, ujedinjujući pojedince i skupine, promičući solidarnost i mir“.⁷³ Kao „snažna sredstva solidarnosti“⁷⁴ mediji jačaju takve oblike komunikacije koji izgrađuju život u zajednici s visokom razinom kulture i razvijenim političkim životom.

69 Usp. *Isto*, br. 8.

70 Usp. *Isto*, br. 15.

71 Usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae – Evandjelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života* (25. III. 1995.), Zagreb, 2003., br. 17 (dalje: *Evangelium vitae*).

72 *Crkva i mediji*, br. 9.

73 *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 24.

74 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 561.

2.2. *Neki aktualni problemi suvremenog informiranja*

U kontekstu rasprave nameće se pitanje stanja današnjih medija, pogotovo u Republici Hrvatskoj. Drže li se današnji mediji općega dobra, osobe i zajednice kao svoje krajnje svrhe; poštuju li i njeguju moralnu dimenziju; pokušavaju li biti u službi humanizacije političkih procesa i struktura pa time su-ostvaruju određene političke dobiti ili pak zapadaju u spomenute zloupotrebe?

Uzimajući u obzir razumijevanje komunikacije kao one koja jamči razmjenu informacija, stvarni medijski pluralizam i mnogostrukost sredstava na području informiranja te na taj način olakšavajući uvjete jednakosti u upotrebi komunikacijskih sredstava,⁷⁵ uspoređujući zatim te odrednice sa svakodnevnom praksom, vidljivo je da ljudska komunikacija ima ozbiljne granice – više ili manje je nesavršena.⁷⁶ Tako je i s medijskom komunikacijom. U komunikacijskom svijetu već na samome početku stoje komunikacijske poteškoće uvjetovane intelektualnim, jezičnim i drugim različitostima. Te različitosti same po sebi nisu loše jer su izričaj raznolika bogatstva ljudskih osoba. Problem je što one nerijetko bivaju uvećane „ideologijom, željom za zaradom te političkim nadzorom, nadmetanjem i sukobima skupina i drugim društvenim zlima. Suvremena društvena obavijesna sredstva povećavaju doseg priopćavanja, njegovu količinu, brzinu, ali nisu manje krhka, manje osjetljiva, nisu manje sklona zatvaranju duše prema duši, srca prema srcu.“⁷⁷

Spomenuta društvena zla nisu nimalo bezazlena, ona su sposobna u potpunosti izmijeniti sâm smisao komunikacije. Mediji nisu samo jednostavna sredstva koja prenose određenu poruku; riječ je o vrlo kompleksnom sustavu koji obuhvaća raznorazne međusobno povezane institucije, ali i ovisnost o promidžbenim agencijama što otvara prostor za snažan utjecaj politike i kapitala.⁷⁸ Mediji snažno utječu na društvo i pojedinca, slušaju njihove potrebe i interese, usmjeravaju pozornost javnosti prema određenim temama, omo-

⁷⁵ Usp. *Isto*, br. 414.

⁷⁶ Usp. *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 29.

⁷⁷ *Isto*.

⁷⁸ Usp. Krunoslav NIKODEM – Jerko VALKOVIĆ, *Mediji u hrvatskom društvu. Analiza osnovnih karakteristika medijskog prostora s obzirom na supsidijarnost*, 784.

gućujući ili zaklanjajući određenim skupinama pristup javnosti te promovirajući određene stilove života.⁷⁹ Mediji imaju moć mijenjati čitava društva.

Medijska djelatnost ne ovisi samo o medijskim zakonima i dobroj (ili lošoj) volji političke vlasti nego isto toliko o društveno-gospodarskim zadanostima i jednako važnom utjecaju koje tržište ima na demokratizaciju medija, proces kakav traje i u Hrvatskoj od osnutka države.⁸⁰ Problemi koji se tu javljaju tiču se ponajprije javne sfere, a očituju se kao „nedovoljno artikulirana javna komunikacija i angažiranost civilnog društva u kreiranju medijske politike“.⁸¹ Drugi problemi koji se javljaju prate transformaciju društva iz socijalizma u kapitalizam, što u dimenziji medijske politike zahtijeva „fino balansiranje između privatnog i javnog interesa, između zakona tržišta i prirode masovnih medija koji nisu, ili barem nisu samo ekonomska nego i kulturna, civilizacijska kategorija“.⁸² Važna zadaća i za političke vlasti na ovome području bila bi usklađivanje građanskog utjecaja na kreiranje medijske politike i podilaženja ekonomskim interesima, koji su ipak nužni za opstanak medija.

2.2.1. Politički suživot u medijskom prostoru

Uvjetovanost je medija i politike neupitna. Ipak odnos preteže u korist medija zato što bi politika „teško opstala bez medija, a mediji bi bez politike u svakom slučaju bili zakinuti, ali ne bi propali“.⁸³ Iako se uvjetovanost medija i politike ponajprije promatra u pozitivnom smislu jer se mediji i politika međusobno pomažu razvijati, problem je što ona ostavlja širok prostor za manipulaciju, kako od strane politike koja želi podčiniti medije sebi i svojim ciljevima, tako i od strane medija koji postaju kreatori političke zbilje preuzimajući ulogu dnevnog kritičara vlasti, filtra i mjerodavnog subjekta za njezino

79 Usp. *Isto*, 791.

80 Usp. Nada ZGRABLJIĆ, Hrvatska medijska politika i javni mediji, u: *Medijska istraživanja*, 9 (2003.) 1, 60.

81 *Isto*.

82 *Isto*, 60-61.

83 Ivana ČERKEZ, Osnovna obilježja medijske komunikacije u demokratskoj kulturi, u: *Socijalna ekologija*, 18 (2009.) 1, 32.

usmjeravanje.⁸⁴ Na koji su način i u kojoj mjeri mediji i politika ovisni i isprepleteni ponovno ovisi o nekoliko čimbenika.

Prvi čimbenik tiče se profesionalnog novinarstva. U Hrvatskoj je relativno mali broj novinara s formalnom novinarskom izobrazbom.⁸⁵ Visokotiražne novine i komercijalni mediji rijetko zapošljavaju diplomirane novinare budući da novinarstvo i dalje pretendira biti „otvorenom profesijom“⁸⁶ kojom se svatko može baviti. Tamo gdje izobrazba i postoji, problem može biti što nije specijalizirana za određeno područje već pokriva široko područje kao što je politika. Važno je o tome voditi računa jer novinar koji je obrazovan veoma široko i zna samo neke temeljne postavke politike, često temeljene na državnoj politici, teško može razumjeti politiku lokalne uprave i samouprave.

Drugi je čimbenik zloupotreba medijskoga prostora. U Hrvatskoj mediji svakodnevno definiraju koje su dobre, a koje loše političke poruke i odluke, procjenjuju političke poteze i situacije u ulozi analitičara, nerijetko i sudaca. Tako će mediji izreći svoj pravorijek o sudjelovanju političara u kaznenome djelu i prije nego što je sudskim procesom utvrđena odgovornost. To ne samo da šteti ugledu političara već je i zbunjujuće za javnost koja svoje mišljenje o političkoj situaciji upravo oblikuje prema informacijama koje dolaze iz medija.

Poseban je čimbenik vlasnička struktura pojedinih medija budući da unutar vlasničkih struktura postoje politički ili ekonomski interesi koji utječu na daljnje oblikovanje političkih informacija koje se tako prezentiraju javnosti. Tako se može dogoditi da pojedini mediji o istom događaju izvijeste na različit način i s drugim

84 Usp. *Isto*, 33.

85 Prema Izvješčaju Komisije za članstvo za 52. Izbornu skupštinu Hrvatskog novinarskog društva (9. XI. 2011.), ova strukovna udruga okuplja 2951 člana. Među članovima njih 1619 ima fakultetsko obrazovanje – dakle više od 60 %. Usp. Ines JOKOŠ – Igor KANIŽAJ, Percepcija novinarske profesije studenata novinarstva i komunikologije na Sveučilištu u Zagrebu, u: *Medijske studije*, 3 (2012.) 5, 104.

86 „Istodobno u profesionalizaciji struke dogodile su se minimalne promjene, dok u strukovnim udrugama i dalje nema promjena u kriterijima za prihvaćanje novih članova, pa novinar doslovno može postati svatko tko zadovolji minimalne preduvjete za članstvo prema uvjetima HND-a, čak i bez sveučilišne diplome, zbog čega i dalje možemo reći kako je novinarstvo u Hrvatskoj preotvorena profesija. Niska stopa zapošljavanja novinara preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (22,9 % u 2011. godini) poticaj je za širu raspravu...“, *Isto*, 114.

naglascima, pa se tako stječe dojam kako se uopće ne radi o istom događaju.⁸⁷ Iako bi raznolikost medijskoga prostora, a zatim i vlasništva medija kao i uredničkih politika, trebala voditi potrebnom medijskom pluralizmu i širokom prostoru javnih rasprava, čini se da se polarizacije društvenoga života i dalje produbljuju, da vlasničke strukture imaju pravorijek nad novinarima i njihovom djelatnošću, dok stručnjaci i javne rasprave gotovo izostaju.⁸⁸

Četvrti je čimbenik nedostatak dijaloga u svijetu medija i njega bi bilo posebno zanimljivo više proučavati. Medijski analitičar Gavranović ustvrdit će da „nedostaje ono što nazivamo društvenim, civiliziranim dijalogom“.⁸⁹ Sloboda izražavanja izopačila se i tako poslužila raznim zloupotrebama: senzacionalizmu, logici profita, komercijalizaciji interesnih skupina i vlasnika medija. Rezultat je površna komunikacija koja razdvaja i ruši zajednicu, koja ne ispunjava ono što bi trebala – djelovati za opće dobro zajednice i pojedinca kako bi tu zajednicu učvrstila.⁹⁰

Peti čimbenik može se opisati kao selektiranje govornika. Može se primijetiti asimetrija broja govornika i slušatelja u medijima. Medijski je „mikrofon“ dostupan samo manjem broju govornika.⁹¹ Tako na oblikovanje mišljenja javnosti velik utjecaj imaju novinari koji su često pokrenuti interesima određenih skupina zog kojih selektiraju informacije.⁹² Selektiranje se odvija prema kodu posvećivanja-neposvećivanja pozornosti, zatim prema novosti informacije, zanimljivosti, konfliktualnosti, statusu i prestižu govornika.⁹³ Nedovoljno je naglasiti koliko se time ugrožava načelo objektivnosti i istinitosti informiranja, a u pitanje se dovodi vjerodostojnost medija i povjerenje u medije.

87 Zanimljivo je u tom kontekstu imati u vidu i vlasničku strukturu najviše praćenih medija u Hrvatskoj, usp. Paško BILIĆ – Ivan BALABANIĆ, Pluralizam ili polarizacija masovnih medija u mrežnom prostoru: slučaj monetizacije hrvatskih autocesta, u: *Revija za sociologiju*, 46 (2016.) 2, 186.

88 Usp. *Isto*, 175-204.

89 Ante GAVRANOVIĆ, Društveni dijalog i etika, u: *MediAnali*, 5 (2009.) 3, 22.

90 Usp. *Isto*, 22-26.

91 Usp. Jerko VALKOVIĆ, Crkva i suvremena javnost, u: *Riječki teološki časopis*, 18 (2010.) 2, 419.

92 Usp. *Isto*, 419.

93 Usp. *Isto*, 422.

Šesti čimbenik tiče se javne rasprave oko najvažnijih problema. Postavlja se pitanje odlučivanja o najvažnijim temama o kojima će se raspravljati, razina na kojima će se rasprave odvijati i sudionika rasprave. Tu je velika odgovornost upravo medija jer upravo oni imaju ne samo pravo već i dužnost odgovorna oblikovanja komunikacijskoga prostora u kojemu će sudjelovati kompetentni stručnjaci i intelektualci: „Poteškoća je što se unutar sve kompleksnijih društava susrećemo s nastankom publike koja je „specijalizirana“ samo za određene segmente ili određene teme, jer svi ne mogu biti kompetentni u svemu“.⁹⁴ Onemogućivanje ili nedovoljna zauzetost oko razvoja komunikacijskoga prostora koji će voditi računa o ozbiljnom pristupu javnim raspravama o najvažnijim pitanjima od općega dobra velika je prepreka razvoju političkog suživota.

2.2.2. Prema mogućim rješenjima

Složenost problema zahtijeva višerazinski pristup koji omogućava oblikovati pojedine odgovore na razini predloženih kriterija za izgradnju autentičnoga odnosa kako prema suvremenom komuniciranju i sredstvima komunikacije tako i prema političkoj komunikaciji koja će biti u službi izgradnje općega dobra.

Kriterij javnosti. Određene poteze imaju zadaću povući nadležni za medijsko poslovanje. Državna je zadaća postaviti jasne zakonske okvire medijske djelatnosti koja će se temeljiti na javnosti. Naime, prava medijska komunikacija ne može se razvijati niti se može govoriti o etičnosti novinarstva ukoliko „su osnovni podatci o nakladama, slušanosti i gledanosti nepoznati javnosti i prekriveni velom tajni“.⁹⁵ Jedino javnost podataka omogućava medijskim korisnicima ispravan uvid u situaciju i nužan kritički pristup. Ne manje važno, to se odnosi i na točnost podataka koje mediji iznose.⁹⁶

⁹⁴ Isto, 419.

⁹⁵ Stjepan MALOVIĆ, Ima li granice slobodi medija, u: *Politička misao*, 41 (2004.) 1, 40.

⁹⁶ „Odgovorne novine i još odgovorniji nakladnici pokušavaju sve kako bi ojačali kredibilitet svojih izdanja. Jedna od metoda koja se uvodi u suvremeno novinarstvo predložena je na svjetskom kongresu World Association of Newspapers, gdje je Jim Chisholm, direktor projekta Shaping the Future of Newspapers, predložio da svaka redakcija obvezatno pošalje kratki upitnik svakom tko se pojavljuje u novinskim izvještajima u kome ih pita jesu li činjenice, spremne za objavljivanje, korektni! (...) Možete li zamisliti da hrvatski urednici šalju upitnike svima o kojima pišu kojima

Kriterij odgovornosti. Ponajprije se odnosi na reguliranje odnosa vlasnika, urednika i novinara. Za uređivačku politiku određenog medija zakonski bi trebali odgovarati urednici, dok će novinari biti odgovorni za informacije koje treba prenijeti. I jedni i drugi zaduženi su za istinito iznošenje informacija. Vlasnici medija bi ih u suprotnom, temeljem ugovornih propisa, trebali moći otpustiti, no nikako neće diktirati što bi smjeli, a što ne bi smjeli objavljivati, zbog njihovih privatnih interesa.⁹⁷ Nadalje, odgovornost je medija u njihovoj proročkoj zadaći, da ukazuju na postojanje „lažnih suvremenih bogova i idola, materijalizma, hedonizma, konzumerizma, uskogrudnog nacionalizma itd.“,⁹⁸ što novinar – vjernik nikako ne smije zanemariti.

Kriterij sudjelovanja javnosti. U procese odlučivanja o medijskoj politici trebala bi biti uključena stručna javnost. Njezino će sudjelovanje biti „organizirano, sustavno i istinski reprezentativno“,⁹⁹ bez djelovanja u korist određenih skupina ili vođenja stjecanjem profita, neovisno o tome jesu li mediji u državnom ili privatnom vlasništvu. Ovakvo bi se sudjelovanje moglo postići novom medijskom strategijom temeljenom na načelu „informirane, budne i aktivne javnosti“¹⁰⁰ koja je u stanju identificirati i obraditi najvažnije probleme i pitanja koja se tiču života osoba i društva u cjelini. Takvom bi strategijom mediji trebali pružati građanima spoznaju o događajima, „dovoljno argumenata i činjenica kako bi o tim događajima mogli razmišljati i odlučivati te kako bi mogli nadzirati svaku aktualnu vlast i na kraju, kao birači, glasovati za najbolje programe. To znači da informativni sustav – značajan dio ukupnoga sustava vrijednosti svakog društva, a danas i univerzalno sredstvo – ne bi smio biti okrenut prema političarima i strankama nego prema javnosti i građanima, koji moraju postati aktivni čimbenici u stvaranju novih sustava društvenih vrijednosti.“¹⁰¹ U ovakvom bi sustavu veliku ulogu imale i

---

bi provjerili točnost podataka? A gotovo svaki tekst je temeljen na “dobro obaviještenim izvorima”, a ne na provjerenim činjenicama.“ *Isto*.

97 *Usp. Isto*.

98 *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 31.

99 *Isto*, br. 24.

100 Ante GAVRANOVIĆ, *Društveni dijalog i etika*, 23.

101 *Isto*, 24-25.

nevladine organizacije, posebice građanske inicijative koje bi prema načelu supsidijarnosti sudjelovale u političkom i medijskom životu ne vodeći se, dakako, privatnim interesima već zauzimanjem oko sustavne brige za čovjeka i društvo.

Kriterij medijskog odgoja. Osim države, vlasnika medija, medijskih djelatnika te nevladinih udruga, i korisnici medija imaju svoje specifične zadaće. Ozbiljnost i važnost ovoga kriterija očituje se prije svega u tome što suvremena digitalna sredstva komuniciranja omogućuju sve većem broju korisnika medija aktivno uključivanje u medijsko komuniciranje. Prvotni zahtjevi koji se tu postavljaju jesu medijska izgrađenost i pismenost. Nadalje, medijski odgoj zahtijeva na jednoj strani informaciju o komunikacijskim sredstvima, njihovu ustroju, djelovanju i kvaliteti njihovih sadržaja, a na drugoj strani poznavanje i prihvaćanje temeljnih moralnih zahtjeva prema kojima će korisnici medija donositi odluke o korištenju pojedinim medijima. Medijski će odgoj težiti i razvoju senzibiliteta za cjelovitost pristupa temama od najvećeg interesa za opće dobro jer selektiranje informacija onemogućava dolaženje do cjelovite i istinite informacije. Nerijetko se stavovi o političkim temama donose upravo na temelju nametnutih i selektivnih ideoloških šablona. Kvalitetno suočavanje s medijskim sadržajima omogućit će jedino kritički pristup¹⁰² koji zahtijeva „metodu razlučivanja“¹⁰³ i trostruku vjernost vrednotama: naravnim, moralnim i nadnaravnim.¹⁰⁴

Kriterij dijaloga. Kultura medijskoga dijaloga neophodna je za oblikovanje zdravog i plodnog života političke zajednice. Pravu i konstruktivnu dijalošku raspravu izgrađuje se istinitim argumentima i činjenicama, a ne argumentima nasilja i neprijateljskog prikazivanja sugovornika koji zapravo ne vode dijalogu među sugovornicima već paralelnom monologu dvaju govornika.¹⁰⁵ Smisao izgradnje jed-

102 Na tom području posebno valja izdvojiti hvalevrijedan projekt “Djeca medija“, nastao „na temelju zajedničke inicijative organizatora i polaznika Komunikološke škole Matice hrvatske koju zajednički od 2008. organiziraju Matica hrvatska, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu i Fakultet političkih znanosti. Projekt je usmjeren na više ciljnih skupina koje obuhvaćaju akademsku zajednicu (studente i nastavnike), djecu i mlade, nacionalne manjine, obrazovne ustanove, opću populaciju građana, obitelji i roditelje“, <http://www.djecamedija.org/>.

103 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 568.

104 Usp. *Isto*, 569.

105 Usp. Ante GAVRANOVIĆ, *Društveni dijalog i etika*, 22-23.

ne dijaloške kulture ne bi bilo isključivo samodokazivanje i zastupanje vlastitih stavova već i njihovo kritičko promatranje iz pozicije stavova sugovornika i, po potrebi, promjena vlastitih stavova ukoliko to traži zdrav politički život i izgradnja zajednice. U protivnom, dijalog se pretvara u rušilačko i razorno sredstvo koje uništava smisao komunikacije.

Važnost spomenutih kriterija za političko je formiranje i informiranje nezamjenjiva. Njihov izostanak otvara prostor destabiliziranju života političke zajednice i nanosi ozbiljnu štetu općem dobru čitave ljudske zajednice. Moralno-etička dimenzija medijske komunikacije pritom se ne može dovoljno naglasiti: „Služenje ljudskoj osobi, izgrađujući ljudsku zajednicu utemeljenu na solidarnosti, na pravednosti i na ljubavi te širenje istine o ljudskom životu i njegovu konačnom ispunjenju u Bogu bili su, jesu i ostat će srž etike društvenih obavijesnih sredstava.“¹⁰⁶

3. Načelo supsidijarnosti i važnost građanskih inicijativa

Posljednjih nekoliko godina u hrvatskom se društvu može osjetiti „probuđeno“ sudjelovanje građana u političkom životu, prije svega putem različitih građanskih inicijativa. To je sudjelovanje na poseban način vidljivo u akcijama prikupljanja potpisa za provođenje referenduma kao važnog instituta izravne demokracije. Posebno je odjeknula inicijativa udruge „U ime obitelji“ zahvaljujući kojoj je, kao i potpisanim zahtjevima glasača, Hrvatski sabor donio Odluku o raspisivanju Referenduma o ustavnoj definiciji braka u Hrvatskoj. Referendum se održao 1. prosinca 2013. godine, a gotovo dvotrećinska većina izašlih birača podržala je referendumsko pitanje *Jeste li za to da se u Ustav RH unese odredba po kojoj je brak životna zajednica žene i muškarca?*, s rezultatom da je u Ustav Republike Hrvatske unesena definicija braka kojom je definiran kao životna zajednica muškarca i žene.¹⁰⁷

¹⁰⁶ *Etika u obavijesnim sredstvima*, br. 33.

¹⁰⁷ Udruga „U ime obitelji“ prikupljala je 2014. godine potpise i za raspisivanje važnog referenduma o promjeni izbornog sustava „Birajmo zastupnike imenom i prezimenom“, čiji bi ciljevi bili smanjenje izbornog praga s 5 % na 3 %, zabrana predizbornih koalicija i preferencijalno glasovanje bez cenzusa. Iako u ovome slučaju nije došlo do raspisivanja referenduma, udruga U ime obitelji

Potrebno je spomenuti kako koncept referenduma u Hrvatskoj do ove inicijative nije bio nepoznat jer su do 2013. godine bila održana dva važna referenduma – Referendum o hrvatskoj samostalnosti (19. V. 1991.) i Referendum o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji (22. I. 2012.). Potaknute primjerom inicijativa udruge „U ime obitelji“, među ostalima djelovale su i: Inicijativa „Ne damo naše autoceste“, u svrhu prikupljanja potpisa za referendum o monetizaciji autocesta (2014.); Inicijativa za referendum o outsourcingu, a protiv izdvajanja pomoćnih poslova u javnom i državnom sektoru (2014.); Inicijativa za referendum o ćirilici koju je proveo Stožer za obranu hrvatskog Vukovara (2014.). Spomenute, ali i mnoge druge inicijative na nacionalnoj razini i lokalnim razinama imale su značajan odjek na društvenom planu i pokazale su kako se djelovanjem građanskih inicijativa može ukazati na volju hrvatskih građana i tako više-manje utjecati na donošenje političkih odluka. Ovakve građanske inicijative – udruženja građana koji zajedničkim djelovanjem legalno žele utjecati na odluke viših instanci – ispunjavaju jedno od temeljnih načela socijalnog nauka Crkve – supsidijarnost.

3.1. Crkva otkriva i aktualizira supsidijarnost za društveni život

Supsidijarnost kao jedna od „najstalnijih i najkarakterističnijih uputa socijalnog nauka Crkve“¹⁰⁸ izriče zahtjev za promicanjem izvorne društvenosti i stvarnog društvenog rasta s ciljem promicanja ljudskog dostojanstva. Riječ je o stavu pomaganja (*subsidium*) – potpore, promicanja i razvoja – viših razina nižima, odnosno viših zajednica (ustanova) manjim zajednicama (ustanovama).¹⁰⁹

2. rujna 2016. godine predala je Ustavnom sudu i Ministarstvu uprave zahtjev za revidiranjem odluke o neraspisivanju referenduma o promjeni izbornog sustava za koji je prikupljeno više od 380 000 potpisa. „Povod za ovaj zahtjev su najnoviji podaci koji pokazuju da broj birača u Hrvatskoj, prema analizama demografskih stručnjaka u Hrvatskoj – profesora Akrapa, Pokosa i Šterca – ne prelazi 3,3 milijuna birača, a u skladu s čime bi 380 000 prikupljenih potpisa bilo znatno iznad potrebnih 10 posto potpisa svih birača potrebnih za raspisivanje referenduma.“ U IME OBITELJI, U ime obitelji Ustavnom sudu i Ministarstvu uprave: U Hrvatskoj nema 4,1 milijuna birača, raspisite referendum o promjeni nepravednog izbornog sustava (2. IX. 2016.), u: <http://uimeobitelji.net/u-ime-obitelji-ustavnom-sudu-i-ministarstvu-uprave-u-hrvatskoj-nema-41-milijuna-biraca-raspisite-referendum-o-promjeni-nepravednog-izbornog-sustava/> (5. VII. 2016.).

108 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 185.

109 *Isto*, br. 186.

Važnost načela supsidijarnosti i supsidijarnog djelovanja za živote pojedinaca i društva u cjelini pomažu bolje razumjeti vertikalna i horizontalna dimenzija supsidijarnosti. Vertikalna supsidijarnost ukazuje na ispravno usmjeravanje onih odnosa u društvu koji se odvijaju na hijerarhijskome načelu na način „da država ili bilo kakav veći autoritet u tom smislu može djelovati supsidijarno, bilo u defenzivnom bilo u promotivnom smislu, pod uvjetom da ovaj hijerarhijski poredak ne bude narušen“.¹¹⁰ Horizontalna supsidijarnost odnosi se „na međusobno djelovanje pojedinih subjekata društva bez nekog izrazitog autoriteta na strani bilo koga. Međusobno se uvažavaju i potpomažu.“¹¹¹ Iako se u prvoj socijalnoj enciklici *Rerum novarum* Lava XIII. supsidijarnost ne obrađuje niti se pojmovno ustaljuje, obrisi njezine vertikalne dimenzije mogu se pronaći u promicanju supsidijarnog ponašanja države u odnosima između radnika i poslodavaca, a horizontalna supsidijarnost nazire se u preporuci i pozivu radnicima da se udružuju u udruge i sindikate. Može se reći da Lav XIII. intuitivno primjenjuje supsidijarnost pritom je ograničavajući na gospodarsko područje.¹¹² U enciklici *Quadragesimo anno* papa Pio XI. „uvodi u socijalno učenje Katoličke crkve načelo supsidijarnosti kao socijalno-filozofijsko načelo od najvišeg značenja“¹¹³ s ciljem obnove društvenoga života u kojemu će skladno djelovati sve razine, od pojedinaca preko građanskih udruženja do državnih vlasti. Istovremeno Pio XI. snažno podcrtava ispravno razumijevanje položaja države u odnosu na cjelokupan društveni poredak: „Potrebno je dakle da vrhovna državna vlast nižim ustanovama prepušta manje važne poslove i brige, koje bi joj inače oduzimale mnogo vremena. Na taj će način slobodnije i uspješnije vršiti ono što je jedino njezin posao, jer jedino ona to može izvršiti. A taj će njezin posao biti, kako već kada budu slučaj i potreba donosili: nadzirati, bdjeti, bodriti, obuzdavati. Stoga neka državni vladari budu duboko uvjereni u ovo: što bude savršeniji hijerarhijski red među udruženjima, u skla-

110 Josip GRBAC, Političko-društveni vid supsidijarnosti. Teoretsko utemeljenje supsidijarnosti u društvenom i političkom životu, 21.

111 *Isto*.

112 Usp. *Isto*, 14-15.

113 Stjepan BALOBAN, Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu, u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 148.

du s načelom „pripomoćne službe“ (supsidijarnosti), to će uspješniji biti autoritet društvene vlasti, i to će sretniji i radosniji biti položaj države.¹¹⁴ Drugim riječima, skladnost i razvoj društvenoga života u cjelini ovisi o razvoju supsidijarnih odnosa kako na vertikalnoj tako i na horizontalnoj razini. Takvo je razumijevanje života u političkoj zajednici papa Ivan XXIII. proširio na međunarodnu razinu zbog čega enciklika *Pacem in terris* „predstavlja osnovu na temelju koje Europska unija shvaća načelo supsidijarnosti“.¹¹⁵ Prema riječima socijalnog etičara Josipa Grpca, odlučujući iskorak u cjelovitu razumijevanju supsidijarnosti, istovremeno u njezinoj vertikalnoj i horizontalnoj dimenziji, učinio je papa Ivan Pavao II. koji u enciklici *Centesimus annus* „naglašava potrebu supsidijarnosti kako u njezinoj vertikalnoj dimenziji (hijerarhijski odnosi između različitih stupnjeva vlasti: država, županija, općina, grad) tako i na horizontalnoj razini (važnost odnosa između građana i njihovih udruženja: osoba, obitelji, neprofitnih organizacija). Ako i vrijedi konstatacija da je socijalni nauk Crkve uglavnom težište stavljao na vertikalnu supsidijarnost, a laička misao (Rosmini, De Tocqueville, Stuart Mill) na njezinu horizontalnu dimenziju, ovom enciklikom načelo supsidijarnosti i u socijalnom nauku Crkve poprima svoj integralni značaj.“¹¹⁶ Ovakvo razumijevanje supsidijarnosti na vertikalnoj razini promovira zadaću služenja, a na horizontalnoj razini autonomiju i kreativnost, što je od odlučujuće važnosti za područje djelovanja građanskih inicijativa.

Na tragu rečenoga važno je razumijevanje načela supsidijarnosti kako ga predlaže i tumači papa Benedikt XVI. u enciklici *Caritas in veritate*: „Osobito očitovanje ljubavi i kriterij kojim se vodi bratska suradnja vjernika s nevjernicima je, bez sumnje, nače-

114 PIO XI., *Quadragesimo anno – Četrdeseta godina. Enciklika u povodu četrdesete obljetnice enciklike »Rerum novarum«* (15. III. 1931.), br. 81, u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991. (dalje: *Quadragesimo anno*).

115 Josip GRBAC, *Političko-društveni vid supsidijarnosti. Teoretsko utemeljenje supsidijarnosti u društvenom i političkom životu*, 15. Usp. IVAN XXIII., *Pacem in terris – Mir na zemlji*. Enciklika o miru svih naroda što ga je utemeljiti na istini, pravednosti, ljubavi i slobodi (11. IV. 1963.), br. 140-141, u: Marijan VALKOVIĆ (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka* (dalje: *Pacem in terris*).

116 Josip GRBAC, *Političko-društveni vid supsidijarnosti. Teoretsko utemeljenje supsidijarnosti u društvenom i političkom životu*, 17.

lo supsidijarnosti, izričaj neotuđive ljudske slobode. Supsidijarnost je prije svega oblik pomoći osobi posredstvom autonomije posredničkih tijela. Takva se pomoć nudi onda kad osoba i društveni subjekti ne uspijevaju nešto izvršiti sami, i uvijek je usmjerena njihovoj emancipaciji jer promiče slobodu i sudjelovanje preuzimanjem odgovornosti.¹¹⁷ Posebnost njegova govora o supsidijarnosti očituje se u pozivu koji upućuje svakoj pojedinoj osobi da kreativno dade što ima.¹¹⁸ Zasigurno se logika supsidijarnosti kako je tumači papa Benedikt XVI. ne može izuzeti od dviju temeljnih kategorija društvenoga rasta i razvoja civilnoga društva koje nudi: načela besplatnosti i logike dara.¹¹⁹

Poimanje supsidijarnosti kako ga izlaže suvremeno crkveno učiteljstvo ukazuje na važnost razumijevanja načela supsidijarnosti u njegovoj horizontalnoj perspektivi zato što „svaka osoba, obitelj i posredničko tijelo ima nešto originalno što može pružiti zajednici“,¹²⁰ dok će se vertikalna perspektiva integrirati u ovu horizontalnu upravu na način kako to izriče papa Franjo: „Država ima zadaću brinuti i promicati opće dobro društva. Na temelju načela supsidijarnosti i solidarnosti, uz ulaganje velikih napora oko dijaloga i stvaranja konsenzusa, ona ima temeljnu ulogu, koja se ne može delegirati, u zauzimanju za cjeloviti razvoj svijeta. Ta uloga, u sadašnjim okolnostima, zahtijeva duboku socijalnu poniznost.“¹²¹

3.2. Civilno društvo – prostor ostvarenja građanskih inicijativa

Po svojoj vertikalnoj i horizontalnoj dimenziji načelo supsidijarnosti prožima cjelokupan politički život i stoga je nužno kako bi zajednica mogla djelovati u brizi za opće dobro. Supsidijarnost

117 BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. VI. 2009.), KS, Zagreb, 2010., br. 57 (dalje: *Caritas in veritate*).

118 „Supsidijarnost poštuje dostojanstvo osobe, gledajući u njoj subjekt koji je uvijek sposoban dati nešto drugima.“ *Isto*.

119 Usp. *Isto*, br. 34-39. Također usp. Špiro MARASOVIĆ, Suradnja i besplatnost kao odgovor na krizu u *Caritas in veritate*, u: Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *Ljubav u istini u društvenim pitanjima*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – KS, Zagreb, 2012., 103-128.

120 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 187.

121 Papa FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu* (24. XI. 2013.), KS, Zagreb, 2013., br. 240 (dalje: *Evangelii gaudium*).

je usmjerena prema svim čimbenicima života u zajednici, što znači da je svaki građanin pozvan kreativno i odgovorno sudjelovati kako bi pridonio podizanju kvalitete života političke zajednice i izgradnji političke kulture. Ova univerzalna zadaća sudjelovanja svih građana u političkome životu svoj poseban oblik ostvaruje građanskim inicijativama. Kako bi se izgradila zajednica koja će funkcionirati kao zajedništvo bližnjih¹²² usmjereno ostvarenju općega dobra, nužan je odgoj za supsidijarnost. On podrazumijeva društvenu komunikaciju kako bi pojedinci mogli prepoznati vlastite zadaće i oblike sudjelovanja. Pritom će građani – vjernici na poseban način voditi računa o specifično kršćanskom u načelu supsidijarnosti što je i zahtjev kršćanskog odgoja u duhu socijalnog nauka Crkve. Dakako, Crkva kao prava zajednica svih zajednica zajedništvo bližnjih ne iscrpljuje samo u vjerskom djelovanju već ga je potrebno graditi i u društvenom životu.

Civilno je društvo, uz političku vlast, nužna instanca uređenoga političkog života i uvjet ostvarenja zadovoljavajuće razine političke kulture. Jezgru civilnoga društva čine udruženja građana sa sigurnim vlastitim identitetom koji im omogućava aktivno sudjelovanje u političkom životu šire zajednice. Civilno društvo na poseban način očituje društvenu dimenziju ljudskoga postojanja kao i integralnu primjenu načela supsidijarnosti u vertikalnoj i horizontalnoj dimenziji: na jednoj strani uređuje svoje odnose s političkom vlašću (vertikalna dimenzija), a na drugoj strani supsidijarno uređuje odnose između udruženja koja ga čine (horizontalna dimenzija).¹²³

Posebno je zanimljiv odnos civilnog društva i političke sfere. Naime, sve veća potreba za snažnijim etičkim uokvirenjem političkoga djelovanja viših instanci u društvu zahtijeva i kritičku ulogu za koju je savršeno upravo civilno društvo. Zatim, na problem iskazivanja volje većine u političkim odlukama velikim dijelom mogu odgovoriti građanske inicijative koje podržavaju pravo demokratskog sudjelovanja građana. Jednako je tako civilno društvo savršen meha-

122 Usp. Nikola VUKOJA, Kultura i krjepost supsidijarnosti u izgrađivanju kršćanskoga identiteta u hrvatskom društvu, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 952.

123 Usp. Josip GRBAC, Političko-društveni vid supsidijarnosti. Teoretsko utemeljenje supsidijarnosti u društvenom i političkom životu, 43.

nizam okupljanja i povezivanja građana cijelim nizom odnosa koji se u njemu stvaraju.¹²⁴ Aktualnost ovih tema i u sadašnjem trenutku plijeni pozornost, pogotovo što se tiče građanskih inicijativa koje svojom aktivnošću imaju snagu uvelike utjecati na politički život. Međutim, postavlja se pitanje: na koji način?

U demokratskom sustavu svaka bi interesna skupina pa tako i sve građanske inicijative trebale djelovati kao integralni dio sustava razvijajući one aktivnosti koje će biti izraz zalaganja za opće dobro zajednice, a ne tek izraz pojedinačnih privatnih interesa, kao i poticanjem solidarnosti i izgrađivanja odnosa na svim društvenim razinama. Samo odnosi koji se uspostavljaju u „kooperativnom i solidarnom ozračju nadilaze ideološke podjele“¹²⁵ te samim time i privatne interese. Modeli djelovanja bit će konkretna suradnja i rasprava o konkretnim problemima uz bratski dijalog,¹²⁶ uzajamnost osoba i odgovornosti, tj. odgovorno ponašanje prema drugima i pripomoć – supsidijarnost u stvaranju dostatnih uvjeta za potpuno ostvarenje osoba u zajedništvu s drugima. Stoga će djelovanje građanskih inicijativa prvenstveno zahtijevati razvoj načela supsidijarnosti u njegovoj horizontalnoj dimenziji, s uvažavanjem vertikalne supsidijarnosti i zadaća političkih vlasti da regulama jamče javni poredak i mir.¹²⁷

3.2.1. Koliko je uopće poznata supsidijarnost u hrvatskom društvu?

Od velike će koristi za participaciju u građanskom životu i za sudjelovanje na području građanskih inicijativa biti poznavanje stavova javnosti o građanskim inicijativama i supsidijarnosti. Dobra je osnova za dobivanje uvida istraživanje provedeno unutar projekta „Supsidijarnost u hrvatskom društvu“¹²⁸ koji je pod vodstvom prof. dr. sc. Stjepana Balobana vođen pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske (2007. – 2013.). Istraživanje je

124 Usp. *Isto*, 41.

125 *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 420.

126 Usp. *Isto*.

127 Usp. Josip GRBAC, Političko-društveni vid supsidijarnosti. Teoretsko utemeljenje supsidijarnosti u društvenom i političkom životu, 34.

128 Radovima toga Projekta posvećena su u cijelosti dva broja Bogoslovne smotre, usp. *Bogoslovna smotra*, 79 (2009.) 1; *Bogoslovna smotra*, 81 (2011.) 4.

pokrenuto upravo zbog neistraženosti i nepoznavanja toga područja ne samo u Hrvatskoj već i šire, posebno na razini stvarne primjene ovoga načela u konkretnim društvima. U interdisciplinarnom ozračju Projekt je, osim teoretske obrade supsidijarnosti, proveo i empirijsko istraživanje o supsidijarnosti što je posebno važno zbog toga jer, riječima voditelja Projekta, „koliko nam je poznato, ni drugdje u svijetu nisu se vodila posebna empirijska istraživanja o primjenjivosti supsidijarnosti na društveni i crkveni život“,¹²⁹ što samom istraživanju još više daje na originalnosti i važnosti.

Zabrinjavajuće je kako, prema spomenutom istraživanju, 75,8 % ispitanika ne smatra da vjernici u Hrvatskoj dovoljno poznaju socijalni nauk Crkve te čak 83,6 % ispitanika nije čulo za riječ supsidijarnost. Među onima koji su čuli za riječ supsidijarnost (13,5 %) njih 5,5 % za nju je doznalo iz rasprava o Europskoj uniji, njih 7,1 % iz stručnih rasprava sociologa, gospodarstvenika, pravnika, a tek je 2,6 % ispitanika čulo za tu riječ iz crkvenoga govora, preko socijalnog nauka Crkve.¹³⁰ U tom kontekstu bilo bi zanimljivo provesti raspravu o pitanju nisu li vjernici o supsidijarnosti više informirani iz javno-političkog života negoli iz crkveno-pastoralnog života i odgoja u socijalnom nauku Crkve? Istraživači na Projektu tvrde da „stavovi hrvatskih građana ukazuju na nisku razinu supsidijarnosti u hrvatskom društvu. Previše toga očekuju od drugih, a pokazuju slabi interes za preuzimanje aktivne uloge u kreiranju društvenog života“¹³¹ te postavljaju pitanje „što s civilnim društvom u hrvatskoj demokratskoj državi, budući da Hrvati ne potenciraju važnost civilnog društva, a u udrugama civilnog društva ne prepoznaju organizirane subjekte koji su neophodni za ostvarenje zajednice zdravih odnosa u kojima demokratski i građanski duh potiče na sudjelovanje i tako pridonosi ispravnom tumačenju načela supsidijarnosti i au-

129 Stjepan BALOBAN, Primjena supsidijarnosti u Hrvatskoj: utopija ili realnost?, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 723. Empirijsko istraživanje provelo se Anketom o supsidijarnosti u Hrvatskoj u prosincu 2009. godine. Usp. Stanko RIHTAR – Renata FRANČIĆ, Osnovni metodološki podatci o istraživanju, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 727-729.

130 Usp. Vladimir DUGALIĆ – Damir MRAVUNAC, Socijalni nauk Crkve i načelo supsidijarnosti u svijesti hrvatskih građana (i vjernika), u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 815-838.

131 Gordan ČRPIĆ – Silvija MIGLES, Ozračje povjerenja i orijentacija na opće dobro: kontekst supsidijarnog djelovanja u hrvatskom društvu, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 884.

tonomnosti svih društvenih subjekata“.¹³² Razvoj političke kulture u Hrvatskoj nemoguće je očekivati ukoliko istovremeno i politička vlast i građani neće jačati ulogu civilnog društva i građanskih inicijativa u političkom životu. Simptomatično je da, prema provedenom istraživanju, čak 90,9 % ispitanika nisu članovi neke udruge civilnog društva,¹³³ odnosno posljednjih desetak godina civilno društvo u Hrvatskoj stagnira što na poseban način iskorištavaju pojedine društvene organizacije koje si prisvajaju pravo monopola nad civilnim društvom promovirajući vlastite vrijednosti i razarajući integritet društva.

„Bez obzira na gotovo porazne rezultate o tome koliko se u Hrvatskoj razumije pojam i značenje supsidijarnosti i o slabom utjecaju Crkve na javni i vjerski život pod vidom socijalnog nauka“¹³⁴ pitanje promjene mentaliteta i odgoja za supsidijarnosti način je na koji kršćani mogu djelovati kako bi pomogli razvoju supsidijarnog djelovanja u Hrvatskoj. Ova zadaća tiče se Crkve u cijelosti, svih njezinih razina i oblika služenja, ali prvenstveno se ova zadaća tiče vjernika laika koji po naravi vlastitoga identiteta kao građana imaju odgovornost sudjelovati na svjetovnome području. Od presudne će važnosti biti odgoj u socijalnom nauku Crkve koji će od ‘hijerarhijske Crkve’ tražiti da se supsidijarno založi oko vjernika laika i njihove formacije u socijalnom nauku Crkve kako bi ih se ohrabrilu i potaknulo na sudjelovanje u društvenim zadaćama. Primarno mjesto ove socijalne formacije bit će biskupijske i župne zajednice.

Odgoj za supsidijarnost „zapravo je odgoj za odgovorno ponašanje u kojem suvremene socijalne probleme moraju rješavati ponajprije sami građani na lokalnoj razini, budući da ovo načelo podrazumijeva da se problemi rješavaju tamo gdje su i nastali“¹³⁵ Jedino sustavan odgojni napor crkvenih institucija može probuditi „svijest o vjerničkoj odgovornosti i važnosti društvenog angažma-

132 Usp. *Isto*.

133 Usp. Nenad MALOVIĆ, Elementi hrvatske društveno-političke scene u svjetlu načela supsidijarnosti, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 961-962.

134 Stjepan BALOBAN, Primjena supsidijarnosti u crkvenom životu vjernika laika u Hrvatskoj prema empirijskom istraživanju o supsidijarnosti, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 845.

135 Vladimir DUGALIĆ – Damir MRAVUNAC, Socijalni nauk Crkve i načelo supsidijarnosti u svijesti hrvatskih građana (i vjernika), 833.

na te na taj način učiniti odmak od shvaćanja vjere kao privatnog izbora i duhovnosti koja služi samo za osobnu izgradnju¹³⁶. Iako će od presudne važnosti biti spomenuta socijalna formacija na biskupijskim i župnim razinama, napor oko socijalne formacije trebao bi postati ključnim ciljem odgojno-obrazovnog sustava, napose škola u kojima se, između ostalog, odvija nastava katoličkoga vjeronauka i drugih konfesionalnih vjeronauka. U tom kontekstu jako je važno imati na umu potrebu stvaranja „ujednačenog kurikuluma, određenih *standarda* koji su nužni ako privatni sektor i neprofitne organizacije¹³⁷ počnu aktivnije djelovati na području obrazovanja. Tako bi se odredili zakonski minimumi koje bi sve organizacije koje žele odgajati na civilnom području morale poštovati imajući u vidu da „supsidijarni ustroj cjelokupnog odgojno-obrazovnog sustava nema alternative“¹³⁸. Veća kvaliteta supsidijarnog djelovanja na svim razinama bit će rezultat odgoja za supsidijarnost zato što se „na praktičnoj razini ne može odvojiti strukturalna supsidijarnost od osobne spremnosti na supsidijarno ponašanje“¹³⁹. Drugim riječima, „ukoliko će se osoba odgajati u supsidijarnom duhu, tada će ona – bila na nižoj ili višoj razini – misliti, organizirati i djelovati supsidijarno“¹⁴⁰.

Učinkovitost primjene supsidijarnosti bit će tim veća što će ona više zaživjeti na razinama zajedničkog djelovanja i građanskih inicijativa. Građanske inicijative, koje su se u posljednjih nekoliko godina probudile i u Hrvatskoj, važne su jer omogućavaju više demokratsko sudjelovanje i klasičan su primjer kako se na nižim instancama djelovanja može okupiti velik broj pojedinaca i tako izvršiti postavljene zadatke.

4. Izgradnja političke kulture

Djelovanje sredstava društvenog komuniciranja i supsidijarno djelovanje putem građanskih inicijativa izravno utječe na stanje

136 *Isto*, 834.

137 Josip GRBAC, Političko-društveni vid supsidijarnosti. Teoretsko utemeljenje supsidijarnosti u društvenom i političkom životu, 56.

138 *Isto*.

139 Gordan ČRPIĆ – Silvija MIGLES, Ozračje povjerenja i orijentacija na opće dobro: kontekst supsidijarnog djelovanja u hrvatskom društvu, 877.

140 *Isto*.

političke kulture u određenoj zajednici. To pokazuje i učenje Crkve o demokraciji koje se istinski podudara s temeljnim vrednotama demokracije napose u naglašavanju važnosti međutijela, načela supsidijarnosti i istinske spoznaje pluralizma.¹⁴¹

Priznajući temeljnu važnost političke zajednice za život čovjeka i društva u cjelini, ne iskrivljujući istovremeno pogled na konkretnu političku svakodnevicu koja ostavlja dojam nemoći, razočaranja, nesposobnosti i afera,¹⁴² ključno će biti ispravno vrednovanje politike u cijelosti koje je ujedno i trajni zahtjev za permanentnim učenjem i izgradnjom političke kulture. No taj zahtjev nije nimalo jednostavan, čemu pridonose i različiti pristupi određivanju pojma političke kulture. Tako političku kulturu politolog Lucian W. Pye definira kao „niz stavova, vjerovanja i osjećaja koji daju smisao političkom procesu i koji pružaju pretpostavke i pravila koja usmjeravaju ponašanje u političkom sistemu. Ona obuhvaća i političke ideale i operativne norme politike.“¹⁴³ Politolozi Gabriel A. Almond i Sidney Verba pak govore kako je politička kultura „dio složenih osobina globalnog društva u kome se nalazi i djeluje konkretan pojedinac i koji određene sadržaje toga globalnog društva preuzima kao svoje, internalizira ih i biva socijalizirana jedinka“.¹⁴⁴ Politička kultura tako biva određena subjektivnom dimenzijom pojedinog političkog sustava, znanjima, vrijednostima i mišljenjima u okviru jedne zajednice.¹⁴⁵ Prema Milanu Podunavcu, politička kultura daje strukturu i značenje političkoj sferi te tako u sebi uključuje „pitanje lojalnosti i legitimnosti, problem unifikacije zajednice, odnos političkog povjerenja i nepovjerenja, pitanja jednakosti i hijerarhije, slobode i prinude, autoriteta i poretka“.¹⁴⁶ Drugi autori pod političkom kulturom smatraju sve demokratske resurse nekog društva, institucionalne,

141 Usp. POVJERENSTVO FRANCUSKIH BISKUPA ZA SOCIJALNA PITANJA, *Za rehabilitaciju politike. Izjava*, (17. II. 1999.), KS, Zagreb, 1999., br. 22.

142 “Odatle sve manje želje za borbenošću, sve manjkavije sudjelovanje na izborima, sve veća nezainteresiranost, sve manji broj ljudi upisanih u popise birača, posebice među mladim naraštajima.” *Isto*, br. 5.

143 Ivan ŠIBER, Politička kultura i tranzicija, u: *Politička misao*, 29 (1992.) 3, 94.

144 *Isto*.

145 Usp. Dragica VUJADINOVIĆ, Civilno društvo i politička kultura, u: *Filozofska istraživanja*, 28 (2008.) 1, 29.

146 *Isto*, 30.

kulturne i psihološke. Važno je pritom da se pod pojmom demokracije ne smatra neko političko prirodno stanje već kulturno postignuće koje se ostvaruje organizacijom političkih institucija, kulturom, obrazovanjem i izgradnjom stavova usmjerenih na toleranciju i racionalno odlučivanje i upravljanje te koja je usmjerena prema općemu dobru.¹⁴⁷

Može se reći da je politička kultura skup demokratskih resursa, stavova, osjećaja i osobina koje pojedinci u nekom društvu posjeduju te prema njima djeluju, bilo da ih preuzimaju od društva ili neke druge više instance. Oni političkom životu daju strukturu i značenje kako bi bilo usmjereno prema istinskom pluralizmu, odlučivanju i djelovanju u korist općega dobra. Politička je kultura i „nedvosmislen pokazatelj stupnja demokratizacije političke zajednice i političkog digniteta njezinih članova“.¹⁴⁸ Uzimajući u obzir različite pristupe autora, Šiber donosi svojevrzne pretpostavke i kriterije razvijenosti političke kulture koji će se očitovati u osjećaju identiteta sa zajednicom, lojalnosti i povjerenja, podložnosti autoritetu i hijerarhiji, spremnosti na suradnju i uvažavanje drugoga, spremnosti da se pripada i zajednički djeluje, odsutnosti vrijednosne isključivosti, povjerenja u socijalnu okolinu, socijalne odnose i podršku drugih, odsutnosti anksioznosti i sigurnosti u sebe, upravljanju konfliktom i agresijom.¹⁴⁹ Dok se prva tri navedena kriterija – identitet, lojalnost i autoritet – odnose na zajednicu u cjelini, preostali se kriteriji odnose na pojedinca, na osobu koja je više ili manje aktivan sudionik političkoga života i glavni protagonist političke kulture. Stoga se pitanje izgradnje političke kulture ne može izdvajati od pitanja moralnog u politici,¹⁵⁰ pitanja moralno-etičke izgrađenosti i načina ponašanja ljudi u politici. Upravo socijalni nauk Crkve na uspješan način može uspješno ukazati na ispravno povezivanje individualnog

147 Usp. Ivan RIMAC, Politička kultura građana, u: Stjepan BALOBAN (ur.), *Kršćanstvo, Crkva i politika*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Glas Koncila, Zagreb, 1999., 108.

148 Jovan MIRIĆ, Interesi i politička kultura, u: *Politička misao*, 7 (1970.) 1, 103.

149 Usp. Ivan ŠIBER, Politička kultura i tranzicija, 100-101.

150 Odgovore na pitanja što bi bila politika bez morala i zašto legitimnost politike ovisi o moralu ozbiljnom raščlambom donosi: Valentin ZSIFKOVITS, *Politika bez morala?*, Školska knjiga, Zagreb, 1996. Aktualizaciju Zsifkovitseyevih Deset zapovijedi političke etike donosi: Marijan VALKOVIĆ, Političar i etička dimenzija politike, u: Stjepan BALOBAN (ur.), *Kršćanstvo, Crkva i politika*, 65-84.

i socijalnog, karakternog i strukturalnog, stavova pojedinaca i zadaća institucija.¹⁵¹

Istraživanja o političkoj kulturi odnose se na različite aspekte političkoga života – „mediji, obrazovanje, promjena u porodici i u tipu odgoja, kulture uopće, javne riječi, djelovanje političkih, ekonomskih, medijskih, religijskih elita, otvorenosti za utjecaje iz međunarodnog okruženja“¹⁵² – te se na svakom od tih područja može i djelovati kako bi se podigla razina političke kulture. Bez obzira na vlastite životne izbore i profesije, svi su članovi društva jednako pozvani djelovati na razvitku civilnog društva i političke kulture. Specijalizirani stručnjaci – ekonomski, pravni, demografski, politološki – mogu više doprinijeti na svome polju djelovanja, ali i ono valja uvijek biti u službi građana i općega dobra, a ne same profesije. Kršćani će svoj poseban doprinos dati njegujući društvenu i političku kulturu nadahnutu evanđeljem. Suvremenim kulturnim rječnikom i oblikovani intelektualnom i moralnom baštinom socijalnog nauka Crkve, prožimat će cjelokupne strukture i tako ukazivati na prioritet etičke dimenzije kulture u društvenom i političkom djelovanju i primjerom ga potvrđivati. Zahtjev je to za cjelokupnim zalaganjem osobe koja će u svoj svojoj kreativnosti i otvorenosti biti usmjerena promicanju općega dobra. Drugim riječima, istinska politička kultura jamči pravo sviju na čovječnu, građansku i istinoljubivu kulturu u kojoj se njeguje i njezina vjerska dimenzija koja otvara obzor u kojem i kultura sama pronalazi važnost i vlastito usmjerenje.¹⁵³

Sveprisutna mišljenja i učestali javni stavovi,¹⁵⁴ koji nisu nerijetki ni među katolicima samima, kako se katolici nemaju pravo

151 Usp. Stjepan BALOBAN, *Socijalni govor Crkve u Hrvatskoj*, KS, Zagreb, 2004., 123-136. Riječ je o poglavlju pod naslovom „Etika u politici i odgoj za politiku“ u kojem se iz perspektive političke krize progovara o važnosti političke etike. I danas bi bilo od koristi voditi konstruktivne i interdisciplinarnе rasprave o tezama koje autor ovdje postavlja.

152 Dragica VUJADINOVIĆ, *Civilno društvo i politička kultura*, 32.

153 Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 554-559.

154 Radi se o stavovima koji se u svojemu korijenu vežu uz iskrivljeno i relativističko poimanje pluralizma i kulturalnog relativizma a u svojemu krajnjemu obliku upadaju u netolerantni sekularizam koji ne samo da niječe kršćanima pravo sudjelovanja u javnom političkom životu već i samo naravno pravo koje je u temelju izgradnje istinske i pravedne zajednice. Ovakvim stavovima u posljednje vrijeme sve više je izložena i sama hrvatska javnost. Za daljnje produbljenje usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Doktrinalna nota o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu* (24. XI. 2002.), IKA, Zagreb, 2003.

miješati u politička pitanja nisu „u skladu sa suvremenim socijalnim učenjem Crkve. Onaj ili oni koji će uzeti u ruke *Kompendij socijalnog nauka Crkve* moći će se uvjeriti u to kako se o bitnim pitanjima za razvoj čovječanstva i društva može i mora raspravljati i među vjernicima.“¹⁵⁵ Riječ nije samo o bavljenju stranačkom politikom nego upravo o sudjelovanju u izgradnji političke kulture na što su pozvani svi članovi društvene zajednice.¹⁵⁶ Upravo će kršćanima nadahnutima humanim i evanđeoskim vrednotama biti stalo do izgradnje političke kulture koja zahtijeva i političku suradnju. Stoga je važna smjernica Stjepana Balobana koji jasno naglašava kako za odnos Crkve i društva nije dostatno da „raspravljaju isključivo predstavnici Crkve (biskupi) i predstavnici političke vlasti. Proizlazi da su iz pojedinih važnih rasprava isključeni katolici kao vjernici i kao hrvatski građani.“¹⁵⁷ Zbog toga će biti neminovno među kršćanima poticati one javne rasprave koje će uključivati i „ključna pitanja za razvoj jednoga društva poput politike, gospodarstva i financija“¹⁵⁸ drugim riječima, pitanja izgradnje političke kulture.

4.1. Političko zauzimanje kršćana

Uzimajući u obzir rečeno o političkom životu i njegovoj usmjerenosti na opće dobro, sredstvima društvenog komuniciranja i građanskim inicijativama kao posebnom obliku ispunjenja načela supsidijarnosti, moguće je izvući neke od zaključaka i konkretnih smjernica za djelovanje kršćana s ciljem razvoja političke kulture i podizanja kvalitete političkoga života u Hrvatskoj.

Rezultati će biti teško ostvarivi ukoliko će izostati osobni napori koji će ići za onim oblicima ponašanja koji će svjedočiti i pozivati „na poštenje u javnom i privatnom životu“.¹⁵⁹ Katolički medijski i politički djelatnici nemaju pritom drugog puta doli „kršćanskog stila

155 Stjepan BALOBAN, Kriteriji za kršćansku prosudbu političkih stavova, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 2, 478-479.

156 O aktivnom sudjelovanju vjernika laika u političkom životu i o plemenitosti političkoga zvanja više u: Stjepan BALOBAN, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, KS, Zagreb, 1997., 135-147.

157 Stjepan BALOBAN, Kriteriji za kršćansku prosudbu političkih stavova, 479.

158 *Isto*, 478.

159 *Isto*, 475.

bavljenja politikom“¹⁶⁰ stila koji se, kako ističe Stjepan Baloban, nikako ne može izjednačiti s nepoštenim i nečudorednim ponašanjem, utjecanjima laži, prijeveri, neiskrenosti, klevetanju, kupovanjem glasova i lažnim obećanjima, kupovanjem političkih potpora.¹⁶¹

Poseban doprinos kršćani mogu dati kao korisnici medija koji neće biti samo pasivni primatelji već će širiti svoje medijske kompetencije, kritički promatrati djelovanje medija, informirati se iz različitih izvora te na taj način utjecati na poboljšanje kvalitete informiranja i društvenoga komuniciranja.¹⁶² Veliku će pozornost stoga posvetiti i građanskim inicijativama koje za svoju svrhu nikada neće imati anarhiju ili društveni nered već, jednostavno, promjenu koja se čisto pasivnim pristupom, svojstvenom i za hrvatsko društvo u aktualnoj situaciji, ne može dogoditi. Kršćanski stil bavljenja politikom od kršćana pritom zahtijeva da usvoje „bitno evanđeoske oblike ponašanja: staviti iznad svojeg osobnog, ‘posebnog ili skupnog interesa, zajedničko dobro, promicanje pravde, solidarnost’ kao i zajedništvo i mirotvorstvo među različitim slojevima i narodima“.¹⁶³ Ovaj će pristup promicati razvijenost političke kulture. Međusobna povezanost i zajedničko djelovanje na rješavanju problema jačaju osjećaj identiteta sa zajednicom, pripadnosti zajednici i želje za zajedničkim djelovanjem. Pozitivnim rezultatima i promjenom situacije na bolje povećava se spremnost na daljnju suradnju, jača se lojalnost i povjerenje u okolinu. Istovremeno se učvršćuje i identitet vladajućih kao onih čiji se autoritet očituje u služenju općemu dobru. Mogu li se kršćani odreći doprinosa koji su pozvani dati?

Promicanje načela supsidijarnosti velika je zadaća kršćana. Svemu će prethoditi odgoj za supsidijarnost koji se neće dogoditi bez poznavanja socijalnog nauka Crkve i socijalne formacije u njegovu duhu. Posebna je zadaća kršćana djelovati na području ljudskih

160 *Isto.*

161 *Usp. Isto.*

162 Susljedno tome, ukoliko zaključe da pojedini mediji uporno djeluju suprotno interesima općega dobra, tjerajući isključivo vlastiti interes, najbolji korak prema određenoj promjeni bit će informiranje drugih o ovome problemu te zajedničkom inicijativom prestanak kupovanja informacija od takvih medija – npr. prestanak kupovanja novina – te time i prestanak financiranja istih. Tako će se poslati jasna poruka da interes profita ne može biti nad interesom općega dobra.

163 Stjepan BALOBAN, Kriteriji za kršćansku prosudbu političkih stavova, 475.

prava, tolerancije i diskriminacije, vjerskih i građanskih sloboda, povlaštena dostojanstva ljudskog života od začeca do prirodne smrti i sličnih tema. Oblikovani supsidijarnim mentalitetom, kršćani će različitim oblicima sudjelovanja u političkom životu, a također i građanskim inicijativama, davati svoj obol ostvarenju pravog *festivala demokracije*, sintagme često korištene upravo u kontekstu građanskih inicijativa.

Građanskim inicijativama jača se osjećaj pripadnosti zajednici te spremnost na zajedničko djelovanje. Građanskim inicijativama može se postići višestruka vrijednosna orijentacija te odsutnost vrijednosne isključivosti, ne u smislu prihvatanja svega već kao preispitivanje svojih i tuđih stavova kako bi se došlo do najboljih mogućih stavova za opće dobro jer ono „nije neki od njega odvojeni, imaginarni interes, izvan njegove privatne sfere, već je to prijeko potreban uvjet za ostvarenje njegovih vlastitih želja i interesa“.¹⁶⁴ Sudjelovanje kršćana će iznad svega njegovati kulturu dijaloga jer se jedino na temelju „argumentirane razmjene mišljenja“¹⁶⁵ može doći do konstruktivnih rješenja. Uključenost kršćana u građanske inicijative izuzetno je važno i stoga bi jednako važno bilo takve oblike političkog sudjelovanja posebno poticati u radu s mladima.

Zaključak

Misao o doprinosu kršćana izgradnji političke kulture dovodi do zaključka o širokom prostoru kršćanskoga djelovanja. Iako je Crkva zajednica s prvotnom i univerzalnom zadaćom naviještanja evanđelja, u životu vjernika laika ostvaruje svoju socijalnu i svjetovnu dimenziju. Stoga pitanje nije trebaju li kršćani djelovati na izgradnji političkoga života već kako su i u kojoj mjeri to pozvani činiti.

Temeljno polazište za političko djelovanje čovjeka nalazi se u njegovoj društvenoj naravi. To vrijedi za sve ljude, bili oni kršćani ili pripadnici bilo koje druge zajednice. Specifično kršćanske poruke o političkom životu, iako ne eksplicitno izražene, mogu se pronaći

¹⁶⁴ Jovan MIRIĆ, Interesi i politička kultura, u: *Politička misao*, 7 (1970.) 1, 104.

¹⁶⁵ Špiro MARASOVIĆ, Dijalog u politici, 50.

u Bibliji. Poruka evanđelja ne može se izuzeti od povijesnoga konteksta života zajednice gdje se taj navještaj događa, zbog čega se iz biblijske poruke mogu iščitati određeni naglasci koji se mogu primijeniti na stavove o političkom životu. Socijalni nauk Crkve oblikuje izričitiji govor o političkom životu od spomenutog biblijskog. Temeljeći se na biblijskim postavkama, socijalni nauk Crkve polazi od osobe kao temelja i svrhe političkoga života te izgrađuje svoju riječ o životu u političkoj zajednici s jasnim usmjerenjem političkog djelovanja općem dobru pojedinaca i zajednice.

Važan čimbenik političkoga života i djelovanja jesu sredstva društvene komunikacije. Tako se u aktualnoj situaciji može primijetiti nekoliko čimbenika koji otežavaju društveno-političku komunikaciju: novinarska (ne)profesionalnost, zloupotreba medijskoga prostora, vlasnička struktura medija, nedostatak dijaloga, selekcija govornika u medijima i nekompetentnost samih medijskih korisnika. Socijalni nauk Crkve daje temelj za određenje kriterija u svrhu poboljšanja situacije: javnost, odgovornost, sudjelovanje javnosti u oblikovanju medijske politike, odgovornost korisnika medija, kultura dijaloga. Kršćani se pritom nikada neće umoriti u isticanju etičke dimenzije svakog oblika komuniciranja.

Aktualnost načela supsidijarnosti tim je veća što se na razini otjelovljenja supsidijarnosti događaju jedva primjetni pomaci. Građani su premalo uključeni u politički život. Teološko razumijevanje supsidijarnosti kao i činjenica da se ovo prevažno načelo oblikovalo upravo unutar socijalne misli Katoličke Crkve razlog su za još snažnije zauzimanje crkvenih zajednica oko odgoja u duhu socijalnog nauka Crkve, posebice oko usvajanja supsidijarnog mentaliteta kako na višim tako i na nižim razinama. Ovo se načelo na poseban način može ostvariti u djelovanju građanskih inicijativa koje su važan pokazatelj sudjelovanja građana u životu političke zajednice.

Izgradnja političke kulture trajni je imperativ zdravog društva usmjerenog prema smislenoj budućnosti. Zadaća kršćana da nadahnjuju svijet porukom evanđelja proteže se i na ovo područje koje ne smije izgubiti svoju transcendentalnu i socijalno-etičku dimenziju. Važno je pritom podsjetiti na to da se uključivanje u politički ži-

vot zajednice može ostvariti i bez priključivanja političkoj stranci. Pasivnost hrvatskoga društva odgovornost je i kršćana koji žive u hrvatskome društvu.

CHRISTIAN CONTRIBUTION TO THE CONSTRUCTION OF POLITICAL CULTURE

Abstract

The article deals with, and addresses, the issue of building a political culture as well as of Christian contribution to building democracy. The primary question that is being dealt with here is not the issue of the relationship between Church and politics, but its focus is on the engagement by the lay faithful in political education and political action. In this context, the social doctrine of the Church is an excellent contribution to the development of the political culture of citizens. The theological-social dimension of the ecclesiastical instruction about political life is a starting point for addressing the issue of political dialogue in relation to social communication and information. An integral understanding of the principle of subsidiarity is a central democratic rule which, on the one hand, points to the ministerial character of political authority and, on the other hand, to the importance of the broad political participation of civil society in the realization of the common good. The synthesis of the guidelines in the conclusion of the article emphasizes the importance of Christian engagement in politics.

Key words: social doctrine of the Church, social communication, subsidiarity, civic initiatives, political culture, Christian service.

